

Tomaž Lazar

Poznosrednjeveška orožarna na Loškem gradu: nova dognanja v luči terminološke analize

UDK 930.22(497.4 Škofja Loka)
"13":623.4

LAZAR Tomaž, dr., Narodni muzej Slovenije, SI-1000 Ljubljana, Prešernova 20, tomaz.lazar@nms.si

Poznosrednjeveška orožarna na Loškem gradu: nova dognanja v luči terminološke analize

Zgodovinski časopis, Ljubljana 66/2012 (145), št. 1-2, str. 8–45, cit. 152

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Inventarji Loškega gradu, sestavljeni v zgodnjem 14. stoletju, poleg druge opreme popisujejo tudi tamkaj shranjeno oborožitev. Ta je bila v preteklosti že večkrat predmet znanstvenih raziskav, vendar težko razumljiva in pogosto nejasna terminologija tudi danes ostaja nezadovoljivo pojasnjena. V prispevku skušamo ob uporabi primerjalnega gradiva in sorodnih primarnih virov revidirati nekatere dosedanje interpretacije, da bi ugotovili, katere vrste orožja so hranili na freisinškem gradu in čemu je bilo v resnici namenjeno.

Ključne besede: Škofja Loka, grad, inventar, orožje, terminologija

Avtorski izvleček

UDC 930.22(497.4 Škofja Loka)
"13":623.4

LAZAR Tomaž, PhD., National Museum of Slovenia, SI-1000 Ljubljana, Prešernova 20, tomaz.lazar@nms.si

Late Medieval Armory at the Škofja Loka Castle: New Findings based on Terminological Analysis

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 66/2012 (145), No. 1-2, pp. 8–45, 152 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

In addition to other equipment, early 14th century inventories of the castle of Škofja Loka, which was owned by the Freising bishops, also list the castle's armament. This subject has already been studied by scholars yet the related terminology, extremely difficult to understand and frequently very vague, remains to be adequately clarified and explained. Employing comparative material and related primary sources, this article aims to revise previous interpretations in order to establish what type of weapons were stored at the castle, and their exact purpose.

Key Words: Škofja Loka, castle, inventory, weapons, terminology

Author's Abstract

Popisov opreme na škofjeloškem gradu iz prve četrtine 14. stoletja, ki so jih sestavili ob pregledu grajskega inventarja med vizitacijami škofa Konrada III., danes ni treba posebej predstavljati. Pomen tega vira, ki dopušča malone izjemen vpogled v grajsko materialno kulturo poznega srednjega veka na Slovenskem, je zgodovinopisje prepoznalo že pred več generacijami. Poleg naštevanja bivalne opreme, orodja in gospodinjskih pripomočkov so pozornost raziskovalcev vzbudili predvsem razmeroma natančni popisi različnih vrst orožja, ki so ga v tem času hranili na freisinškem gradu v Škofji Loki.

Ker v slovenskem prostoru podobnih – vsaj ne tako izčrpnih – virov iz tega obdobja ne poznamo, ne preseneča, da so iz inventarjev Loškega gradu črpale generacije slovenskih zgodovinarjev. K temu je bistveno pripomogla objava Josepha Zahna iz leta 1871,¹ s katero je to izjemno pričevanje postalo lažje dostopno domačim raziskovalcem.² Vendar Zahnova transkripcija pomeni šele prvi korak na poti k razumevanju besedila. Kot se še posebej jasno pokaže pri popisu orožja, je analiza škofjeloških inventarjev v resnici zelo zahtevna naloga. Skopo nizanje vojaške opreme brez podrobnejših opisov nam ne dopušča preproste razlage vseh navedenih terminov. Uporabljeno izrazje – deloma latinsko, deloma pa nemško – je precej diferencirano. Pisci inventarjev so zlasti za samostrele, ščite, orožje na drogu in zaščitno opremo uporabili različne termine, vendar pa njihovega pomena pogosto ne moremo nedvoumno določiti brez obsežnega študija primerjalnega gradiva. Latinski izrazi so namreč praviloma presplošni, nemški pa tako specifični in zaradi nedoslednega zapisa popačeni, da jih težko ustrezno prevedemo.

Franc Štukl je leta 1964 v Loških razgledih prvič objavil besedilo loškega inventarja iz februarja 1315 z vzporednim slovenskim prevodom.³ Ta zgoščeni prispevek ni podrobneje analiziral uporabljene terminologije, je pa očitno spodbudil Ferdinanda Tancika, da je dve leti pozneje v isti reviji objavil obsežnejši članek, v katerem je z vojaškozgodovinskega vidika obdelal popisano orožje.⁴ Da se je

¹ Zahn, *Codex Diplomaticus*, 1315, februar 10.; 1318, november 14.; 1321, april 6.

² Popisov sta se v zadnjem času dotaknila tudi Tomaž Nabergoj v prispevku o srednjeveškem izrazju za orožje in bojno opremo na Slovenskem (Nabergoj, *Habent sua fata*) in Jože Štukl v članku o puščičnih osteh z območja Škofje Loke (Štukl, *O puščičnih osteh*).

³ Štukl, *Inventar škofjeloškega gradu*, str. 205–208.

⁴ Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 44–66. Tancik je Štuklov prispevek poznal in se nanj tudi vsaj deloma oprl, vendar ga v svojem članku ni natančneje citiral razen kratke opombe, da je avtor »večje število predmetov prevedel napačno«. Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 64.

Tancik spoprijel s tem zanimivim virom, je bilo logično in navsezadnje skoraj nezogibno. Svojo poklicno pot v Narodnem muzeju je začel leta 1952, kjer je bil do leta 1964 zaposlen kot preparator oz. konservator, nato pa po pridobljeni diplomi iz umetnostne zgodovine kot kustos Kulturnozgodovinskega oddelka, na katerem je služboval vse do smrti leta 1973. Tancik je bil pravzaprav prvi predstavnik slovenske stroke, ki se je specializiral za preučevanje orožja in vojaško zgodovino starejših obdobj. Bil pa je tudi avtor prve ter vse doslej edine zares ambiciozno zasnovane muzejske predstavitve zgodovine orožja pri nas, razstave *Orožje in bojna oprema od naselitve Slovencev do 17. stoletja* iz leta 1971, ob kateri je izšel tudi katalog s spremno študijo.⁵ V njegovem času je bila ta tematika še malone nedotaknjena – slabo obdelana navsezadnje ostaja še danes. Zato so bili njegovi prispevki v številnih pogledih najzgodnejši poskus resnejših vojaškozgodovinskih raziskav.

Tancik je v članku z naslovom *Orožje v škofjeloškem gradu v prvi četrtini 14. stoletja*, objavljenem leta 1966,⁶ skušal celovito obdelati loške inventarje iz let 1315–21, prevesti uporabljene termine ter popisano orožje in vojaško opremo umestiti v časovni kontekst. Njegov prispevek je bil v strokovni javnosti dobro sprejet in v našem zgodovinopisju še vedno sodi med najpogosteje citirane domače razprave o srednjeveškem orožju. Pri tem pa je ostalo skoraj neopaženo dejstvo, da ima Tancikova interpretacija loških inventarjev številne šibke točke in dejansko zahteva temeljito revizijo. Analiza tako težavnega dokumenta sredi skromnih razmer povojnega obdobja je našega raziskovalca postavljala pred komaj premostljive ovire. Pri domačih kolegih zaradi pomanjkanja tovrstnih specialističnih znanj ni mogel najti primerne strokovne podpore, opiral pa se je na večinoma že zelo zastarelo literaturo, kar ga je potisnilo v velik zaostanek za prav tedaj posebej živahnim razvojem vojaškozgodovinske stroke na Zahodu.⁷

Poleg takšnih težav so Tancikovo študijo slabila tudi nekatera raziskovalna izhodišča. Bil je prepričan, da lahko posamezne termine interpretira zelo natančno, čeprav za to ni imel trdnih dokazov. Njegova predpostavka, da je bilo orožje – kot tudi terminologija zanj – v času in prostoru srednjeveške Evrope v bistvu standardizirano, ga je privedla do metodološko spornih ugotovitev. Omejimo se le na en povedni primer: izraz *schoufeln ferree* naj bi se po Tancikovem mnenju nanašal na železna metalna lovska kopja, in sicer s kopjiščem dolžine 170 cm ter lahko ostjo,⁸ čeprav ni pojasnil, od kod tako določni podatki. Sicer pa je takšna interpretacija očitno sporna, ker moramo besedno zvezo prevesti kot železne lopate, na kar je pozneje opozoril Ivan Stopar.⁹ Da je pisar resnično mislil na orodje, navsezadnje kaže mesto zapisa tega termina na koncu seznama, in sicer poleg tesarskih sekir in dlet oz. sekačev. Podobno zavajajoč je Tancikov članek pri splošnejšem povzemanju razvoja srednjeveške bojne opreme. Te pomanjkljivosti so najopaznejše pri obravnavi

⁵ Tancik, *Orožje in bojna oprema*.

⁶ Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 44–66.

⁷ Pomislino npr. na Blairovo delo iz leta 1958, ki še danes pomeni odlično sintezo razvoja srednjeveške in zgodnjenovoveške zaščitne opreme: Blair, *European Armour*.

⁸ Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 55.

⁹ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 131.

zaščitnih sredstev, kjer naletimo na tako zastarele trditve, kot je teza o »haubertu« iz usnjenih jermenov ali verižnini iz sešitih obročkov. Podobno problematičen je prikaz razvoja turnirskih oklepov ter površne kronologije italijanske in nemške mečevalske šole, pa tudi opis tehničnih lastnosti samostrelov.

S polstoletne distance Tancikovi razpravi ne bi bilo primerno pretirano očitati vseh omenjenih pomanjkljivosti, saj je bil njegov prispevek v slovenskih razmerah pionirske narave. Problematično pa je, da Tancikovi izsledki v naslednjih desetletjih niso privedli do širše kritične razprave, temveč so jih poznejši pisci večinoma povzemali brez natančnejših preverb. Pomenljivo je, da po vsem tem času še vedno čakamo na poglobljeno, celostno obravnavo loških inventarjev, ki bi odpravila zdaj že splošno razširjene zmotne predstave o oborožitvi freisinškega gradu.

Tancikovo analizo je v svojem pregledu grajskih stavb na Gorenjskem nadgradil Ivan Stopar.¹⁰ Kljub temu mu – kot je sam priznal – terminologije ni uspelo razvozlati v celoti. Zaradi nekaterih nedoslednosti in lapsusov je njegova interpretacija na več mestih sporna in se nanjo ne moremo trdno opreti. Stopar je postavil tudi novo hipotezo glede kraja popisov, saj je za razliko od svojih predhodnikov menil, da se nanašajo na stari Wildenlack, ne pa na mlajši Loški grad neposredno nad mestno naselbino.¹¹ Vendar je treba to trditev ovreči, saj proti njej govori več argumentov. Inventar iz leta 1321 posebej navaja oborožitev na Wildenlacku, ki nastopa kot ločena lokacija.¹² Še pomembnejši pa je začetek popisa iz leta 1315, ki pravi, da je škof ob svojem odhodu podelil »burghut« gospodoma Markvardu in R(ugerju) Polhograjskemu za varovanje gradu Wildenlack ter stolpa na Kranclju, za kar jima je pripadlo 150 modijev pšenice in ovs, 600 hlebcev sira ter plačilo 20 mark.¹³ Vir na tem mestu govori o *turris antique super castrum*, o »starem stolpu nad gradom«, ne pa nad grajsko kaščo, kot je zmotno prevajal Stopar.¹⁴ *Castrum* se torej nedvoumno nanaša na Loški grad pod Krancljem, ki je bil predmet vseh treh inventarnih popisov, in ne na Wildenlack, ki se v njih le dvakrat omenja kot samostojna postojanka.¹⁵

Avtor tega prispevka je med zbiranjem gradiva za pripravo doktorske disertacije o vojaški zgodovini slovenskega ozemlja v poznem srednjem veku poskusil revidirati obstoječe razlage loških inventarjev v kontekstu poznosrednjeveške oborožitve in vojaške opreme ter ob upoštevanju sorodnih pisnih virov iz srednjeevropskega prostora, kjer se pojavlja podobna terminologija.¹⁶ Neodvisno od tega

¹⁰ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 120–131.

¹¹ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 119.

¹² Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 148.

¹³ ... *domino Ch. episcopo recedente de Lok instituit castellanos ibidem dominos Marquardum et R. de Pilichgrecz quibus ad anni spacium deputata est hec burchu^ota pro custodia castrum in Wildenlok et turris antique super castrum siliginis et avene cl modii chastnales, item casei dc, item denariorum xx marce*. Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 122.

¹⁴ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 119–120.

¹⁵ Ob tem je zanimivo, da so na Wildenlacku med leti 1317 in 1321 potekala obsežna utrdbeni dela, ki so zajela jarek in obzidje gradu. Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 61–62.

¹⁶ Pričujoči prispevek temelji na razširjenem poglavju iz avtorjeve doktorske disertacije *Vojaška zgodovina slovenskega ozemlja od 13. do 15. stoletja*: Lazar, *Vojaška zgodovina*, str. 394–412.

je izbor osebnega vojaškega orožja iz popisa leta 1315 obdelal Nenad Plemeniti, čigar prispevka v času naših raziskav še nismo poznali, vendar je pri terminoloških vprašanjih večinoma prišel do podobnih zaključkov.¹⁷ Škofjeloški inventarji bodo gotovo tudi v prihodnje predmet zanimanja tako akademskih raziskovalcev kot laičnih piscev. Zato ne bo odveč, če poskusimo na tem mestu povzeti stanje dosedanjih raziskav ter natančneje opredeliti različno oborožitev na Loškem gradu v letih 1315–21 s pomočjo primerjalnih virov, specialističnih slovarjev in sodobne strokovne literature – kjer pa ta naloga presega naše zmožnosti, vsaj odkrito opozoriti na nejasnosti, ki ostajajo.¹⁸

10. FEBRUARJA 1315¹⁹

Lavrinova soba

43 samostrelov (*balistas*), med njimi 14 starih

12 ščitov – »tarč« (*taetschen*)

Morda večji pehotni ščiti ali zgodnja oblika pavez. Tako bi nakazovala tudi nekoliko poznejša raba nemškega termina *Tartsche/Setztartsche*.²⁰

36 ščitov (*clipeos*)

Tancik je domneval, da so z izrazom *clipeos* označene paveze,²¹ vendar je termin *clipeus* v srednjeveškem jeziku zgolj precej splošen izraz za večji ščit. Inventar novembra 1318 omenja *clipeus* v kompletu škofove zaščitne opreme, zato na tistem mestu gotovo ni mišljena velika pehotna paveza, temveč po vsej verjetnosti manjši konjeniški ščit trikotne oblike.²²

2 možnarja (*morser*)

Zanimivo je, da se ta navedba pojavlja med orožjem, vendar se zdi glede na datacijo vira vsaj zelo malo verjetno, če že ne nemogoče, da bi šlo za vrsto ognjenega orožja. Izraz *Mörser* se za vrsto topniškega orožja dokumentirano pojavlja šele od 15. stoletja.²³ Prav tako loški inventarji nikjer ne omenjajo smodnika ali sestavin zanj, kot bi pričakovali v primeru topniške oborožitve.²⁴

¹⁷ Plemeniti, *Loški grad*, str. 11–29.

¹⁸ Največjo težavo predstavlja nemška terminologija, pri kateri smo se poleg drugih objav oprli zlasti na naslednje specialistične slovarje: Benecke, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*; Grimm, *Deutsches Wörterbuch*; Lexer, *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*; Gärtner, *Findebuch*.

¹⁹ Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 122–124.

²⁰ Gl. naslednjo navedbo – *clipeos*. Prim. tudi Štukl, *Inventar škofjeloškega gradu*, str. 205. Za literaturo o pehotnih pavezah gl. Dürriegl, *Das Wiener Bürgerliche Zeughaus*, str. 12; Waiszenberger, *Die wehrhaften Bürger*, str. 22–26; Dürriegl, *Die wehrhaften Bürger*, str. 7.

²¹ Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 50.

²² Enako Plemeniti, *Loški grad*, str. 18–20.

²³ Rathgen, *Das Geschütz*, str. 132; Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, g. *Mörser* (3).

²⁴ Da ni šlo za orožje, kaže navedba možnarja na Enzersdorfu leta 1316, ki je bil nameščen v tamkajšnji kuhinji. Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 105.

12 strelskih pasov za samostrele in loke (*cerfer ad balistas et ad arcus*)

Termin *cerfer* se v popisih ponovi v petih različnih zapisih.²⁵ Tancik in Stopar sta ga prevajala nedosledno, v povezavi s tuli kot jermen, v povezavi s samostreli in loki pa kot tetivo.²⁶ Lexerjev ter Benecke-Müller-Zarnckejev slovar besedo *geserwe* prevajata kot oklep oz. bojno opremo.²⁷ Lexer poleg tega omenja izraz *gezerfe*, ki pa ni zanesljivo opredeljen, ter posreduje tri kratke odlomke iz virov; v zadnjem *gezerfe* nastopa poleg loka oz. samostrela (*bogen*), in sicer kot značilni del pripadajoče strelske opreme. V loškem inventarju se beseda *zerf* pojavi najprej kot del pribora za loke in samostrele, nato brez dodatnega pojasnila in nazadnje trikrat v povezavi s tuli za puščice. V inventarju gradu Enzersdorf 1317 je termin *zerf* natančno pojasnjen. Opredeljen je kot pas s tulom za puščice, *cingulos cum pharetris*.²⁸ To ni mogel biti napenjalni pas – zanj so pisarji uporabljali termin *spangu^ertel* –, ker se omenja tudi v povezavi z loki, ki takšnega pripomočka ne potrebujejo.²⁹ Po drugi strani je na Waidhofnu v letu 1313 *zerf* pomenil več kot le pas, saj naj bi v njem hranili puščice – verjetno za kompozitni lok –, kot pravi zaznamek *i zerif cum telis paganicis*.³⁰ Vsekakor gre za pomensko težko oprijemljiv termin, ki je begal raziskovalce tudi drugod po Evropi. Za primerjavo omenimo objave iz švicarskih virov. Popis oborožitve v Zürichu 5. junija 1322 poleg 162 samostrelav navaja še 47 *cerf*, ki naj bi bili po Zeller-Werdmüllerju deli napenjalnega pribora, morda pasne kljuge ali škripci. Kmalu zatem se izraz *gecerf* spet pojavi v povezavi s samostreli. Dokument, ki je pravzaprav priporočilo, kakšno orožje naj bi pripravili ob vojaškem sklicu, na enem mestu svetuje opremo 6 samostrelav, 3 *gecerf* in 1 napenjalno klop (*sechs armbrüst und drü gecerf und ein spanbank*), na drugem pa 2 samostrela in 1 *gecerf*.³¹ *Geserfen* večkrat zasledimo v švicarskih računskih knjigah. Na podlagi treh vpisov iz leta 1404 je mogoče razbrati, da so bili deli samostrelnega pribora, ki jih je izdeloval neki Kuenin Tanner, isti mojster, pri katerem so naročili tudi tule za puščice. Tako sklepamo, da so bili izdelani iz usnja oz. organskih materialov, a so imeli tudi kovinsko okovje, ki ga je v primeru iz Švice prispeval drugi mojster. Ta je poleg tega skoval še napenjalne kljuge (*krappfen*). V vpisu iz leta 1406 *geserfen* najdemo še četrtič, v povezavi s stremeni – oboje je

²⁵ *Cerfer, gezerfe, cerif, cerf, zerf.*

²⁶ Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 61; Stopar, *Grajske stavbe*, str. 120, 125, 130–131.

²⁷ Lexer, *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*, g. *geserwe*; Benecke, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*, g. *geserwe*.

²⁸ Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 109. Na to omembo je posebej opozoril Plemeniti: Plemeniti, *Loški grad*, str. 17–18.

²⁹ Ta se npr. na Waidhofnu v letu 1316 pojavlja ob navedbah *arcus Vngaricus et duo pogen-ceruif* ter *vi ceruif pro balistis et iii pirschocher*. Poseben *ceruif* je bil tako del pribora ogrskega (kompozitnega refleksnega) loka, *ceruif* drugačnega tipa pa so sodili k samostrelom. Poleg tega so poznali lovske tule za samostrelne puščice – *pirschocher*. Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 69. Podobno tudi na Waidhofnu leta 1313: *i spangu^ertel et ii faretre pro balistis* ter *i zerif cum telis paganicis*. Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 75.

³⁰ Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 75.

³¹ Opazno je razmerje dveh samostrelav na en *gecerf*. Zeller-Werdmüller, *Die Zürcher Stadtbücher*, str. 38, 47.

priskrbel že znani Kuenin Tanner.³² Holger Richter, ki se je v svoji študiji ukvarjal tudi s tem terminološkim vprašanjem, je ob analizi švicarskih in nemških virov zaključil, da je *zerf* ali *geserf* vrsta napenjalne naprave, vendar ne napenjalni pas, navadna pasna kljuka ali celo tetiva, saj so vsi ti predmeti v obravnavanih virih poimenovani drugače.³³ V primeru freisinških inventarjev pa je bolj ali manj jasno, da se termin nanaša na pas, a so ga občasno uporabljali tudi za poimenovanje pasu skupaj s tulom, torej celotnega osebnega pribora za nošenje pušic.

4 velika sedla, med njimi dve usnjeni oz. prevlečeni z usnjem (*sellas ... magnas quarum tantum due sunt coriate*)

Po Stoparju naj bi šlo za stole, vendar je glede na kontekst popisa na tem in naslednjih mestih jasno, da se latinski oz. italijanski termin *sella* nanaša na sedlo.³⁴

4 napenjalne klopi, od teh ena z vitlom ali drugim priborom (*spanbench ... cum cica*)

Spanbench je izraz za napenjalno klop, namenski pripomoček z lesenimi vodili, v katerega je uporabnik zataknil samostrel ter napel tetivo s škripcem, vitlom ali polžastim vijakom. Le tako je bilo mogoče varno sneti tetivo z močnega samostrela.³⁵ Po Tanciku *cica* pomeni »v palici vloženo šilo ali nož oziroma njej pripadajoče orodje«. Čemu naj bi bilo tako šilo namenjeno, si le težko predstavljamo, niti avtor tega ne pojasni.³⁶ Očitno je bil s tem izrazom mišljen pomemben del napenjalne klopi, po vsej verjetnosti vitel ali polžasti vijak.

4 *poekel* in 2 velika tula (*magnas feretras*)

Po Tanciku in Stoparju naj bi se termin *poekel* nanašal na sulice.³⁷ V povezavi s tuloma bi ga lahko razlagali kot lahka metalna kopja, morda namenjena konjeniški uporabi, a brez točnejših dokazov tega ne moremo neizpodbitno trditi. Ni popolnoma gotovo, ali je termin sploh povezan z vojaško opremo. Štukl ga je prevajal z bokalom.³⁸

2 *draelad*

Termin *draelad* se pojavi med oborožitvijo, vendar ga ne moremo zadovoljivo pojasniti. Po Štuklu in Stoparju naj bi šlo za vrsto pohištva, kar pa ni povsem gotovo.³⁹

³² Prim. Wegeli, *Notizen zur Geschichte*, str. 59–60.

³³ Richter, *Die Hornbogenarmbrust*, str. 132.

³⁴ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 120.

³⁵ Prim. Liebel, *Springalds*, str. 52–56; Harmuth, *Die Armbrust*, str. 170–172.

³⁶ Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 59.

³⁷ Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 54; Stopar, *Grajske stavbe*, str. 120.

³⁸ Razlaga v smislu posode ali vedra bi bila etimološko prav tako mogoča, čeprav povezava s tuloma daje slutiti, da je šlo kljub vsemu za vrsto orožja. Prim. Spicijarić, *Romanizmi u nazivlju*, str. 13.

³⁹ Štukl, *Inventar škofjeloškega gradu*, str. 206; Stopar, *Grajske stavbe*, str. 120.

2 turnirska oklepa (*stehzevg*)

Termin *Gestech* je označeval športno različico turnirskega dvoboja, pri katerem si je tekmovalec nasprotnika prizadeval s topim kopjem vreči iz sedla. Očitno imamo opravka s težkim turnirskim oklepom, ki je zagotavljal posebej dobro zaščito na račun zmanjšane gibljivosti. Ni nujno, da je bil izdelan iz železnih plošč, temveč bi šlo lahko tudi za posebno močen verižni oklep.⁴⁰ Turnirski tekmovalci so se v tem času pogosto dodatno zavarovali celo s ščitniki iz trdega usnja.⁴¹ Vendar ni verjetno, da sta bila popisana loška oklepa usnjena. Samostojni usnjeni ščitniki, ki so bili skoraj gotovo izdelani prav v ta namen, so namreč omenjeni drugod v inventarnih popisih.

3 helebarde (*helmparten*)

Omemba helebard je zelo zgodnja in dejansko kaže, da je bilo to orožje že v začetku 14. stoletja bolj razširjeno zunaj meja Švice, kot se običajno predpostavlja. Glede na tipološki razvoj tega orožja lahko domnevamo, da so bile loške helebarde predvsem sekanju namenjeno orožje z velikim sečnim listom in razmeroma kratko konico, na hrbtni strani pa še niso bile opremljene s kavljem.⁴²

10 samostrellov iz tisovine (*eybein balistas*)

Ker je izdelava samostrelnega loka iz tisovine v primerjavi s kompozitnim ali jeklenim zahtevala bistveno manj časa in tehničnih zmožnosti, je bilo takšno orožje veliko cenejše. Vendar ni nujno, da je po zmogljivostih zelo zaostajalo za svojimi naprednejšimi tekmeci – samostreli iz tisovine so se v vojaški rabi obdržali vse v 15. stoletje, v času nastanka loških inventarjev pa so bili še splošno razširjeni.⁴³ Tudi iz tisovine je mogoče izdelati učinkovit samostrelni lok, ki je poleg tega veliko manj občutljiv na vlago od kompozitnega. Njegova največja pomanjkljivost je, da mora biti pri orožju večje moči samostrelni lok bistveno daljši od takšnega kompozitne ali jeklene konstrukcije, sicer bi se pri napenjanju zlomil.⁴⁴ Lok iz tisovine tudi nima dolge življenjske dobe, saj razmeroma hitro izgubi moč in ga je treba zamenjati. Brez nadaljnjih dokazov ne moremo zaključiti, da so bili tisovinasti samostreli na

⁴⁰ Takšno turnirsko verižno srajco, ki je zagotavljala bistveno boljšo zaščito od običajnega verižnega oklepa, v svojih spominih opisuje Joinville. Shaw, *Joinville & Villehardouin*, str. 242.

⁴¹ Blair, *European Armour*, str. 156–160.

⁴² Za razvoj orožja na drogu in še posebej helebard gl. Waldman, *Hafted Weapons*. Prim. Plemeniti, *Loški grad*, str. 12–14.

⁴³ Paterson, *A Guide*, str. 65–67; Liebel, *Springalds*, str. 22 sl.; Alm, *European Crossbows*, str. 27.

⁴⁴ Ohranjenih je tudi nekaj primerkov samostrelnih lokov iz tisovine, npr. iz Berkhamsteda z dolžino 122 cm (Paterson, *A Guide*, str. 67) in Västergötlanda z dolžino 105,5 cm (Alm, *European Crossbows*, str. 24). Švicarski deželni muzej v Zürichu hrani še v 14. stoletje datiran obzidni samostrel iz tisovine, čigar lok pa je danes močno skrajšan. Omenjeni obzidni samostrel je izjemno zanimiv tudi zaradi prožilnega mehanizma, saj nima tipičnega vrtljivega želoda, temveč prečni utor za tetivo, ki jo iz ležišča potisne navpično potekajoč čep. Alm, *European Crossbows*, str. 11, sl. 5.

Loškem gradu bistveno šibkejši od ostalih tipov. Zato tudi ni gotovo, ali jih je bilo mogoče napeti z golimi rokami.⁴⁵

Kaplanova soba

Slika 1: Ostanki oklepnega jopiča iz sredine 14. stoletja (Bayerisches Armeemuseum, Ingolstadt)

1 prsni oklep oz. oklepni jopič (plat)

Izraz prsni oklep je nekoliko zavajajoč, saj v tistem času samostojnih kovinskih prsnih plošč še niso poznali. Pod to oznako je bil mišljen oklepni jopič – tekstilno ali morda usnjeno brezrokavno pregrinjalo z železnimi ploščami, prikovičenimi na notranjo stran, ki so ga težko oboroženi bojovníki običajno nosili preko verižne srajce.⁴⁶

⁴⁵ Prim. Plemeniti, *Loški grad*, str. 17. Nedavni praktični poskusi dokazujejo, da je iz tisovine povsem mogoče izdelati uporaben samostrel z močjo 300 liber, ki od takšnega kompozitne konstrukcije le minimalno zaostaja po zmogljivosti. Glavna prednost kompozitnega samostrela je poleg manjših dimenzij loka veliko daljša življenjska doba. Cenni, *Crossbows with Horn*, str. 64–71.

⁴⁶ Blair, *European Armour*, str. 39–42; Thordeman, *Armour*, str. 210–229. Prim. Plemeniti, *Loški grad*, str. 25–27. Mnenje Plemenitega, da naj bi bili oklepni jopiči zaradi načina konstrukcije cenejši in zato bolj razširjeni od verižnine, je lahko brez navedbe sočasnih primerjalnih virov s konkretnimi cenitvami obeh tipov zgolj hipotetično, pa tudi sicer vprašljivo.

Slika 2: Poznosrednjeveško samostrelno streme in tri puščične osti (Narodni muzej Slovenije, foto: Tomaž Lauko)

14 samostrelnih stremen (stegraif)

V zgodnjem 14. stoletju je bilo streme že malone obvezna oprema lovskega ali vojaškega samostrela. V 11. in 12. stoletju so samostrele pogosto napenjali tako, da je strelec stopil neposredno na krake samostrelnega loka ter z rokami napel tetivo, vendar pa bi to zlasti pri kompozitnih samostrelih hitro privedlo do poškodb loka iz roževine in kit.⁴⁷ V 14. stoletju je bil klasični vojaški samostrel s tisovim ali še verjetneje kompozitnim lokom običajno opremljen s precej ozkim železnim stremenom, trdno privezanim na spoj loka in kopita z usnjenimi jermeni ali vrvmi.⁴⁸

17 pasnih kavljjev za napenjanje samostrelov (chrapen)

Preprost, a zelo uporaben pripomoček za napenjanje močnejših samostrelov. Imel je obliko eno- ali dvorogelnega železnega kavlja, pritrjenega na trpežen usnjen pas. Pojavil se je najpozneje proti koncu 12. stoletja, omogočal pa je hitro napenjanje samostrela s silo nog namesto zgornjega dela telesa.⁴⁹

17 malih obročev (parue rinken)

Na kakšne »male obroče« je mislil pisar, ne moremo ugotoviti. Tancikovi in Stoparjevi interpretaciji, da gre za napenjalne locne, težko pritrdimo, saj ni jasno,

⁴⁷ Harmuth, *Die Armbrust*, str. 140–141; Paterson, *A Guide*, str. 39–40.

⁴⁸ Richter, *Die Hornbogenarmbrust*, str. 21 sl.

⁴⁹ Harmuth, *Die Armbrust*, str. 155–157; Paterson, *A Guide*, str. 41–44; Richter, *Die Hornbogenarmbrust*, str. 24–25, 112.

kaj naj bi ta izraz sploh predstavljal.⁵⁰ Ker je naštetih obročev prav toliko kot pasnih kavljjev, bi bila najprepričljivejša domneva, da so bili del usnjenega pasu, na katerem je visela napenjalna kljuka. Takšni obroči so bili dejansko običajen sestavni del napenjalnega pasu s kavljem.⁵¹

Majhna (ribiška) mreža (*paruum rete*)

Glede na zaznamek iz leta 1321 je bila namenjena ribolovu.

V stolpu pod obokom

2 prsna oklepa oz. oklepna jopiča (*platen*)

4 tuli (*faretre*)

3 šlemi (*galee*)

Stopar je navedbo prevedel s panji,⁵² vendar imamo gotovo opraviti s šlemi, značilnimi za težko oborožene konjenike. Uporabljali so jih tudi turnirski tekmovalci. Glede na datacijo vira so bili to najbrž lončni šlemi, ki so pokrivali celotno glavo in obraz, lahko pa so bili opremljeni tudi s premičnim vizirjem.⁵³

6 železnih rokavic (*cirotece ferree*)

Samostojne zaščitne rokavice, izdelane iz železa, ni pa jasno, ali iz pločevine ali verižne pletenine. Ker na tem mestu nimamo podrobnejšega opisa, moramo dopustiti obe možnosti.⁵⁴ Zdi pa se verjetneje – čeprav ne samoumevno⁵⁵ –, da je pisar tako označil verižne rokavice, saj je proti koncu inventarne rubrike par ploščnih rokavic opredelil z nemškim terminom *plechantschuch*. V zgodnjem 14. stoletju so poznali tudi zaščitne rokavice iz kovinskih lusk, trdega usnja ter kosti ali roževine.⁵⁶

4 železni klobuki (*eysenhu^et*)

Železni klobuk z bolj ali manj širokimi krajci je bil že v visokem srednjem veku običajno zaščitno pokrivalo, posebej priljubljeno med pehoto. Vendar so jih pogosto uporabljali tudi težko oboroženi konjeniki, saj so zagotavljali boljšo vidljivost in lažje dihanje kot zaprti šlem.⁵⁷

1 usnjen zaščitni klobuk (*[eysenhu^et] de corio*)

7 parov nožnih ščitnikov (*paingeraet*)

Po Tanciku mučilna orodja, po Stoparju nožne mučilne naprave.⁵⁸ Ne eden ne drugi nista opazila, da se ti predmeti pojavljajo v parih, in to praviloma ob popisu

⁵⁰ Prim. Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 59.

⁵¹ Prim. Harmuth, *Die Armbrust*, str. 155–156.

⁵² Stopar, *Grajske stavbe*, str. 121.

⁵³ Prim. Blair, *European Armour*, str. 47–48.

⁵⁴ Prim. Blair, *European Armour*, str. 46.

⁵⁵ Prim. Plemeniti, *Loški grad*, str. 24.

⁵⁶ Blair, *European Armour*, str. 41.

⁵⁷ Blair, *European Armour*, str. 52; Lazar, *Likovni viri*, str. 151–152.

⁵⁸ Prim. Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 62; Stopar, *Grajske stavbe*, str. 121.

zaščitne opreme. Kolikor smo lahko ugotovili, nemškega termina *Peingerät* v smislu mučilnega orodja v tako zgodnjem obdobju še niso uporabljali. Po našem mnenju in kot je mogoče še zanesljiveje potrditi ob navedbah v naslednjih dveh popisih, gre za nožni oklep ali del obuvala.⁵⁹

1 kotlasta avba (*pekelhaub*)

Za razliko od zgoraj omenjenih šlemov (*galee*) je kotlasta avba ali basinet (nem. *Beckelhaube/Beckenhaube*) pokrivala vso glavo in tudi del zatilja, vendar ne tudi obraza niti prvotno ni bila opremljena z vizirjem. Na spodnjem robu so nanjo pogosto pripeli verižni ovratnik, ki je zagotavljal še zaščito vratu. Od zgodnjega 14. stoletja se je postopoma zelo razširila med težko oboroženimi enotami.⁶⁰ Po mnenju Plemenitega naj bi se izraz nanašal na lončni šlem, *galea* pa na kotlasto avbo, kar pa glede na utečenost obeh terminov v poznosrednjeveških virih ne zveni prepričljivo. Pisec je svoj sklep utemeljil tako, da naj bi bila *galea* oblika cenejšega in preprostejšega pokrivala, saj so jih na freisinških gradovih hranili več kot *pekelhaub*. A takšna sklepanja so zgolj posredna in sama po sebi ne trden dokaz. Treba je upoštevati, da je bil lončni šlem tradicionalno pokrivalo težke konjenice že skozi vse 13. stoletje, kotlasta avba pa je bila na začetku 14. stoletja še sorazmerno redka.⁶¹ Prav tako ne drži, da se *pekelhaub* pojavlja zgolj v povezavi s škofovo bojno opremo in naj bi bila torej nekakšen statusni simbol grajskega gospoda. Leta 1315 nastopa ločeno od nje in je navedena med različno drugo oborožitvijo.⁶²

4 jahalna stremena (*strepe ad equos*)

4 samostrelna stremena (*[strepe] ad balistas*)

300 železnih ježev oz. bodic (*fu^ozeysen*)

V smislu protipehotnih ali protikonjeniških ovir, raztresenih po tleh, kot je domneval Tancik.⁶³ Navsezadnje pa bi šlo lahko tudi za kakšne druge izdelke, morda celo žeblje ali železne elemente za podkovanje obutve.

12 gorjač ali kijev (*baculi*)

Preproste kije ali gorjače bi si v tem času težko predstavljali kot del vojaške oborožitve, toliko verjetneje pa bi jih lahko uporabljale osebe s policijskimi pooblastili pri vzdrževanju reda in miru.⁶⁴

⁵⁹ Za razvoj ploščnega oklepa za noge gl. Blair, *European Armour*, str. 42–44.

⁶⁰ Adelung, *Grammatisch-kritisches Wörterbuch*, g. Bickelhaube; Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, g. Beckelhaube; Reichmann, *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch*, g. Beckelhaube; Blair, *European Armour*, str. 51–52; Lazar, *Likovni viri*, str. 150–151; Lazar, *Vojaška zgodovina*, str. 380–382.

⁶¹ Blair, *European Armour*, str. 51.

⁶² Plemeniti, *Loški grad*, str. 21–23.

⁶³ Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 62.

⁶⁴ Prim. Plemeniti, *Loški grad*, str. 14–15.

1 konjeniško kopje (*contos*)

Ker se latinski termin *contos* nedvoumno nanaša na težje konjeniško kopje in bi takšno orožje na tem mestu tudi pričakovali, ni razloga, da bi ga poskusili prevajati v smislu peresnega buzdovana.⁶⁵

1400 velikih puščic (*tela magna*)

2050 malih puščic (*[tela] parue*)

2 ploščni oklepni rokavici (*plechantschuch*)

2 *eysentaschen*

Po vsej verjetnosti gre za železno torbo ali škatlo, glede na mesto navedbe pa ne moremo povsem izključiti možnosti, da bi to lahko bil del zaščitne opreme (morda za noge ali spodnji del trupa).

1 *rochplat*

Po Stoparju prsna plošča,⁶⁶ vendar je termin dvoumen in ni gotovo, ali pomeni del zaščitne opreme, grobo izdelan, nepopoln oklep ali kaj drugega.

Slika 3: Kotlasta avba iz Ljubljane (Narodni muzej Slovenije, foto: Tomaž Lauko)

Klet

Železna ost ali nastavek (*spina ferrea*) in 1 »kembelj« oblegovalne naprave (*swenchel pertinens ad vnam ruetten*)

Kot bo podrobneje pojasnjeno v nadaljevanju, to nista bila dela vzmetne lučalne naprave, kot je domneval Tancik,⁶⁷ temveč triboka ali blide – katapult, ki je deloval bodisi na protiutež bodisi ga je s potegom za vrvi poganjala človeška posadka.

⁶⁵ Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 55.

⁶⁶ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 122.

⁶⁷ Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 57.

Kašča

1000 puščic (*mille tela*)

14. NOVEMBRA 1318⁶⁸

Spodnja oz. nekdanja Lavrinova soba

2 zastavici in svilen prapor (*vaenel et panirium de cendato*)

Natančnega pomena teh izrazov ne moremo določiti, je pa vprašljivo, koliko jih lahko zgolj na podlagi te omembe sploh podrobneje opredelimo.⁶⁹

3 prapori (*stabdwewel*)

Po Stoparju kopjiščna banderca, a pravi pomen inventarnega zapisa ostaja predmet razprave.⁷⁰

7 nožev (*cultelli*)

Po vsej verjetnosti ne bodala, temveč zgolj noži, namenjeni vsakdanji uporabi.

9 nožev v eni nožnici (*cultelli in vna vagina*)

Ta podatek kaže, da ni šlo za vojaška bodala, temveč delovne, lovske ali jedilne nože. Za slednje je bilo namreč običajno, da so jih po več skupaj nosili v eni sami nožnici ali toku.⁷¹

20 pregrinjal oz. tunik s freisinškim grbom (*waffenroech cum capitibus Ethiopum*)

Pregrinjala ali ohlapne tunike, ki so jih prek oklepa nosili srednjeveški bojevniki, so bili praviloma opremljeni s heraldičnimi simboli. V primeru freisinškega škofa je bil to znameniti grb z zamorčevo glavo. Prav na to se nanaša pisarjeva opomba, da so pregrinjala opremljena *cum capitibus Ethiopum*. Tancik je ta pri-stavek iz neznanega razloga interpretiral kot usnjeno šlemno pregrinjalo, kar je za njim povzel tudi Stopar.⁷²

13 popolnih prsnih oklepov oz. oklepnih jopičev (*platne in vniuerso*)

Po Stoparju običajne prsne plošče,⁷³ vendar je treba opis *in vniuerso* najbrž interpretirati v smislu zaščite, ki je pokrivala celoten vojakov trup. Temu bi glede

⁶⁸ Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 142–144.

⁶⁹ Kot je poskušal Tancik: Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 61–62.

⁷⁰ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 123.

⁷¹ Gl. Cowgill, *Knives and Scabbards*.

⁷² Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 48; Stopar, *Grajske stavbe*, str. 124. V naslednjem zaznamku je zapisana *cortina pulchra de Veneciis varii coloris*, ki je omenjena tudi v letu 1321. Zdi se, da se to nanaša na lepo, raznobarvno beneško zaveso, ne pa na vojaško tuniko ali šlemno pregrinjalo, kot je domneval Stopar. Gl. Stopar, *Grajske stavbe*, str. 124.

⁷³ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 124.

na čas zapisa najbolje odgovarjal oklepni jopič z zaščitnimi ploščami tako v prsnem kot hrbtnem predelu. To je temeljna razlika, po kateri bi se od njih lahko ločile v naslednji vrstici navedene male prsne plošče.

2 mala prsna oklepa oz. oklepna jopiča ([*platne*] *parue*)

Očitno lažja, manj popolna različica oklepnega jopiča.

4 ploščne rokavice (*plechhantschu^och*)

2 *ferree*

Na kaj se nanašata ti *ferree*, ni povsem razvidno, očitno pa sta mišljeni še dve železni rokavici. Ker se razlikujeta od prejšnje navedbe, gre najbrž za par verižnih rokavic.

1 ovratnik (*gollir*)

Samostojni del ovratnega oklepa, morda verižni ovratnik ali pa tog zaščitni segment iz železne pločevine, morda celo trdega usnja.⁷⁴

2 turnirska oklepa (*stechgezveg*)

Pisar navaja, da si je enega od teh oklepov – ne obeh, kot piše Stopar⁷⁵ – izposodil vitez Ch. (najbrž Konrad) iz Velikovca in ga mora še vrniti.

6 sedelnih stremen (*strepe pro sellis*)⁷⁶

Železna veriga za psa (*cathena ferrea pro canibus*)

6 novih mečev (*gladii ... noui*)

12 ščitov – tarč (*taetschen*)⁷⁷

1 prožilni vzvod samostrela (*clauem baliste*)

Latinski izraz *clavis*, ključ, se ujema z nemškim poznosrednjeveškim izrazom za samostrelno prožilo, *Schlüssel*. Stopar je domneval, da gre za samostrelne kljuge, vendar so te že navedene na drugih mestih in z drugačnimi izrazi, zato ni razloga, da bi se na tem mestu sama zase pojavila še ena. V zapisu je prožilo omenjeno skupaj z nakovalom (*anpoz*) in tesarsko sekiro oz. teslom (*daechsel*). To je lahko zgolj naključje, morda pa namiguje, da sta bila nakovalo in tesača namenjena popravilu ali izdelavi samostrelov in njihovega pribora.⁷⁸

⁷⁴ Prim. Blair, *European Armour*, str. 42.

⁷⁵ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 124.

⁷⁶ Tik pred tem zaznamkom beremo tudi o *duo fotra cum ligneis picariis*. Tu očitno ne gre za lesene sulice, kot je prevajal Stopar, temveč za leseni čaši, ki ju zasledimo tudi leta 1321. Stopar, *Grajske stavbe*, str. 124.

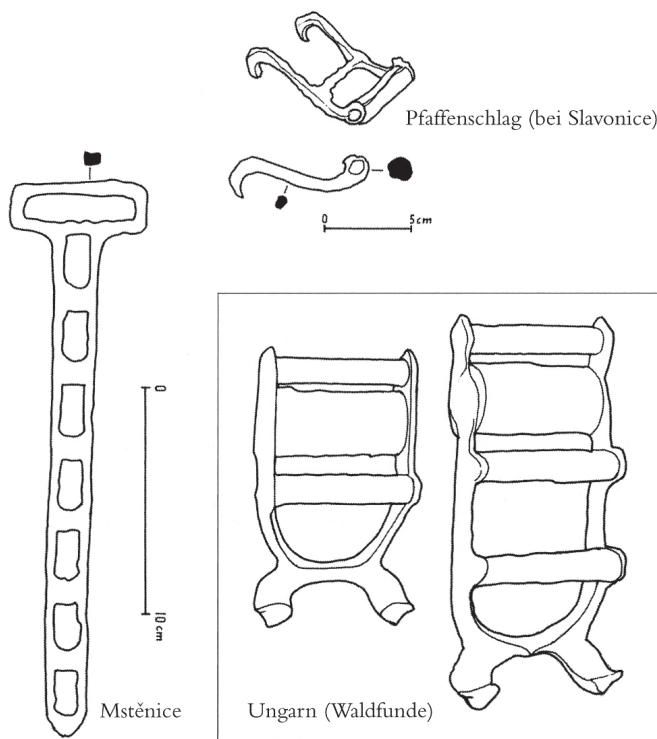
⁷⁷ Naslednja navedba govori o *yrhein iiii pelles*, kar naj bi bili po Stoparju štirje irhovinasti ščiti, a je treba besedo *pelles* prevajati kot kože.

⁷⁸ Prim. Richter, *Die Hornbogenarmbrust*, str. 131.

5 stremen in pripadajoča dolga železna naprava (*strepe ... et quoddam longum ferrevm instrumentum*)

Če so bila stremena jezdana, je bil neznani *instrumentum* del konjeniške opreme. Bolj verjetno pa se zdi, da so bila samostrelna. V tem primeru bi bila lahko ta dolga železna priprava del naprednejšega napenjalnega mehanizma z vrtljivo kljuko. Tak napenjalnik je bil podoben običajnemu napenjalnemu kavljju, le da kljuka ni bila trdno pripeta na konec pasu, temveč zgoraj opremljena z vrtljivim valjem. Ta valj je med uporabo podobno kot škripec potoval po usnjenem jermenu, ki je bil na enem koncu privezan na strelčev pas, na drugem koncu pa okovan z jezičastim, vsaj okrog 20 cm dolgim preluknjanim kovinskim elementom, ki se ga je zataknilo na zatič v samostrelnem kopitu. Poleg likovnih upodobitev poznamo vsaj eno arheološko najdbo takšnega elementa iz Mstěnic pri Brnu.⁷⁹

2 ščita (*clipei*)

Slika 4: Deli vrtljive napenjalne kljuke z dolgim železnim nastavkom (Richter, *Die Hornbogenarmbrust*, str. 112)

⁷⁹ Gl. Richter, *Die Hornbogenarmbrust*, str. 112.

Spodnji prostor pod gospodovo sobo

4 obzidni samostreli (*wagarmbrust*)

Tancik je zaznamek prevedel kot prevozni samostrel, čeprav je iz njegove razlage razvidno, da je ob tem mislil na springald, torej vrsto torzijskega katapulta, in ne na samostrel. Pridružil se mu je tudi Stopar.⁸⁰ Nesporno gre za vrsto težjega samostrela, vendar pa je interpretacija termina *wagarmbrust* problematična. V virih se pojavlja razmeroma pogosto, in to zlasti v statični obrambni oborožitvi utrd, kjer uporaba prevoznih samostrelav ne bi imela pravega smisla. Richter je po drugi strani opozoril na zanimivo navedbo iz regensburške računske knjige v letih 1398–9, kjer je popisanih več vrst samostrelav. Poleg *grosz* in *chleiner wag armbrust* so omenjeni tudi trije *spanwag*. Slednji so bili očitno napenjalne naprave, in sicer na velikih stojalih pritrjeni napenjalni vzvodi. To dokazuje, da *wagarmbrust* ni imel prevozne lafete, temveč je bil tip obzidnega samostrela za obrambo utrjenih položajev, ki so ga napenjali s takšnimi tehtnici (nem. *Waage*) podobnimi, običajno stacionarnimi napravami.⁸¹

26 kavljastih samostrelav (*vberchrapigev baliste*)

Različne tipe samostrelav bomo podrobneje obdelali v nadaljevanju, tukaj opisani tip pa je bil očitno prirejen za napenjanje s pasno kljuko (*chraep*).

1 stremenski samostrel (*balista strepalis*)

Od izdelovalca samostrelav, mojstra Friderika, kupljenih še:⁸²

1 obzidni samostrel (*balista wagarmbrust*)

2 kavljasta samostrela (*vberchraepigev*)

7 stremenskih samostrelav (*stegraifarmbrust*)

6 konjskih sedel (*rosssaetel*)

1 vojaško sedlo (*raissatel*)

Razlika med tema dvema kategorijama sedel ni jasna, a tudi prvi tip bi bil lahko namenjen (predvsem) vojaški uporabi.

4 napenjalne klopi s priborom (*spanbench et instrumenta pertinencia*)

34 ščitov (*clipei*)

2 helebardi (*helmparten*)

8 strelskih pasov (*gezerfe*)

2 *eysentaschen*

Zaboj z velikimi puščicami (*in vna truca sunt sagitte maiores*)

⁸⁰ Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 57; Stopar, *Grajske stavbe*, str. 124.

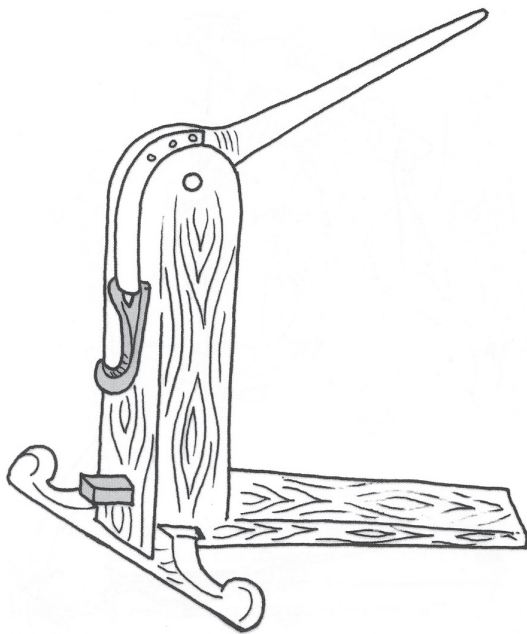
⁸¹ Richter, *Die Hornbogenarmbrust*, str. 116.

⁸² Zgolj na podlagi inventarja ni mogoče določiti, ali je Fridlin živel na loškem gospostvu ali kje drugje, morda celo zunaj slovenskega ozemlja. Inventarni zaznamek pojasnjuje, da so od Fridlina nakupili 10 samostrelav za skupno vsoto 10 mark. Ker je šlo za primerke različnih tipov, so gotovo imeli tudi različno ceno. Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 130.

2 usnjeni jahalni hlačnici (*strafleder*) in 1 usnjen telovnik ali predpasnik (*brustleder*)

Deli zaščitne jahalne opreme, najbrž namenjene turnirskemu tekmovalstvu, ne pa bojni uporabi – tako omenjene primere iz škofjeloških inventarjev in heidelberških turnirskih pravil iz leta 1481 pojasnjuje slovar bratov Grimm.⁸³

Gospodov samostrel, imenovan *chraemichel* (*balista domini dicta chraemichel*)

Slika 5: Vzvod, s kakršnim so napenjali t. i. *Wagarmbrust*; risba je izdelana po ilustraciji Kyeserjevega dela *Bellifortis* (Richter, *Die Hornbogenarmbrust*, str. 116)

Škofova soba

Kamižola oz. podložen jopič (*waffenbambes*)

Podložen telovnik ali jopič, namenjen nošenju pod kovinskim oklepom.⁸⁴

Komplet gospodovega orožja (*arma domini*):

Kotlasta avba z zaščitno kaloto in ovratnikom (*videlicet pekelhavb cum slapa ...*)

Nejasen je pomen besede *slapa*, ki se ob popisu iste oborožitve leta 1321 pojavi v zapisu *schoepel*. Tancik je bil prepričan, da gre za šop ali čop in pri tem citiral Lexerjev slovar.⁸⁵ Vendar to delo termin *slappa* prevaja kot viseč pokrovast

⁸³ Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, g. Streifleder. Prim. Blair, *European Armour*, str. 38–39, 156–157.

⁸⁴ Blair, *European Armour*, str. 33–34.

⁸⁵ Lexer, *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*, g. slappe.

ali vrečast del pokrivala. V primeru čelade bi temu lahko ustrezala podloga, verižni ovratnik ali celo vizir. Prav v zgodnjem 14. stoletju je bila priljubljena različica kotlaste avbe s preklonnim nosnim ščitnikom, ki je bil na spodnjem robu pritrjen na verižni ovratnik, zgoraj pa le zataknen na čelni rob avbe. S takim ščitnikom si je uporabnik lahko zavaroval nos in večino obraza, kadar pa ga ni potreboval, ga je pustil prosto viseti z verižnega ovratnika.⁸⁶ A problem ni tako preprost. Skoraj sočasni popis iz Züricha iz junija 1322 omenja 27 *slappen und cöller*.⁸⁷ Opisana kombinacija nakazuje, da so bila *slappen* dejansko samostojna zaščitna pokrivala s pripadajočimi (verižnimi) ovratniki. To interpretacijo podpira tudi Benecke-Müller-Zarnckejev slovar, kjer je beseda prevedena kot klobuku podobno pokrivalo ali čelada.⁸⁸ Rimani sestavek v t. i. Liedersaalskem rokopisu omenja povsem enako kombinacijo, *bekelhub und slappen dran*, kot posebno značilen primer utečene besedne zveze dveh predmetov. Spretna filološka študija jo razlaga v pomenu kotlaste avbe in ovratnika.⁸⁹ Če ponovno pretrsemo vse znane podatke, je bila *slapa* del zaščitne opreme za glavo, ki so ga praviloma uporabljali skupaj z ovratnikom. Iz te ugotovitve bi lahko najbolj utemeljeno zaključili, da se termin nanaša na malo polokroglo čelado ali zaščitno kaloto (franc. *cervelliere*), ki so jo lahko nosili bodisi samostojno, še pogosteje pa kot dodatno podlogo in zaščito pod šlemom ali kotlasto avbo.⁹⁰ To razlago potrjuje tudi loški inventar iz leta 1321, ki v obednici skupaj omenja šlem in čelado (*galeam vnam et cassidem*). Ta povezava daje slutiti, da sta bila predmeta v nekem smislu povezana, to pa bi bilo mogoče prepričljivo razložiti edinole v smislu male polokrogle kalote, ki so jo skupaj z verižnim ovratnikom nosili pod šlemom. Če to drži, je *slapa* bolj ali manj sopomenka latinski *cassida*.

2 ščitnika za ude (*greysn^{ve}r*)

Po Tanciku in Stoparju oklepni vezalki, vendar je razlaga nelogična in gotovo napačna.⁹¹ Popis na tem mestu navaja komplet zaščitne opreme za težko oboroženega bojevnika, zato gre verjetno za par zaščitnih segmentov za ude. Popačeni termin morda izvira iz korena francoske besede, iz katere se je razvilo tudi angleško poimenovanje za golenske ščitnike (*greves* – sodobno *greaves*).⁹²

Oklep s krilom (*pantzirium et scho^ezz*)

Ker se izraz omenja v povezavi s krilom, bi z njim lahko označili dolg oklepni jopič, ki je pokrival tudi stegna. Ker pa popis iz leta 1321 nakazuje, da sta bila oklep in krilo ločena, imamo verjetneje opravka s krajšo verižno srajco (*pantzirium*), ki ni segala dosti globlje od pasu, ter ločenim verižnim krilom ali kratkim hlačam

⁸⁶ Blair, *European Armour*, str. 68.

⁸⁷ Zeller-Werdmüller, *Die Zürcher Stadtbücher*, str. 38.

⁸⁸ Benecke, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*, g. Slappa.

⁸⁹ Nellmann, *Das neue Deutsch*, str. 384.

⁹⁰ Prim. Blair, *European Armour*, str. 29–30.

⁹¹ Prim. Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 45; Stopar, *Grajske stavbe*, str. 125.

⁹² Prim. Blair, *European Armour*, str. 42–43.

podobnim zaščitnim segmentom.⁹³ Da je pisar pod terminom *pantzirium* v resnici razumel verižno srajco, se zdi verjetno tudi zato, ker je bila takšna vrsta oklepa v poznem srednjem veku zelo razširjena in bi kakšno ob vsej drugi zaščitni opremi morali hraniti tudi na Loškem gradu, a ni nikjer drugod omenjena s katerim drugim specifičnim izrazom.

2 železni rokavici (*cyrothece ferree*)

Ščit (*clipeus*)

Na tem mestu se lahko prepričamo, da *clipeus* v loških inventarjih ne pomeni velike pehotne pazeve, kot je trdil Tancik, temveč v tem kontekstu skoraj zagotovo manjši konjeniški ščit, namenjen boju ali pa turnirju.⁹⁴

Slika 6: Ulrik von Liechtenstein
v značilni turnirski opremi
iz zgodnjega 14. stoletja
(Universitätsbibliothek
Heidelberg, Codex Palatinus
Germanicus 848)

V sobi gospoda Ulrika, kaplana in notarja

Star oklep (*vetus panczirium*)

Glede na zgoraj predstavljeno hipotezo bi bila to lahko stara verižna srajca.⁹⁵

⁹³ Blair, *European Armour*, str. 78.

⁹⁴ Prim. Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 50.

⁹⁵ Tancik je pod to oznako razumel »zarivni« oklep iz našitih obročkov, kar pa je konstrukt starejšega zgodovinopisja in ga ne podpira nobena navedba v loškem inventarju. Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 49.

14 samostrelnih stremen (*stegraeyf*)

17 samostrelnih kavljev (*chrapen*)

3 sulice (*cuspides*)

17 malih obročev (*parue rinken*)⁹⁶

Majhna (ribiška) mreža (*rete paruun*)⁹⁷

Tul s puščicami (*faretra cum sagitis*)

LETA 1321⁹⁸

Lavrinova soba

2 zastavici in svilen prapor (*vaenel et panirium de cendato*)

3 mali prapori (*stabdwehel*)⁹⁹

8 nožev v eni nožnici (*cultelli octo in vna vagina*)

2 noža v drugi nožnici (*cultelli duo in altera vagina*)

2 noža v tretji nožnici (*cultelli duo in tercia vagina*)

4 posamezni noži (*cultelli*)

20 pregrinjal oz. tunik s freisinškim grbom (*waffenro^och cum capitibus Ethiopum*)

1 turnirski oklep (*stechziug*)

Iz pisarjevega zaznamka sledi, da drugega oklepa vitez Ch. iz Velikovca še vedno ni vrnil.

6 sedelnih stremen (*strepe pro sellis*)

6 stremen za kmečke samostrele (*strepe ad balistas rusticales*)

Železna pasja veriga (*catena ferrea pro canibus*)

11 velikih ščitov – tarč (*taetschen magne*)

Pridevnik *magne* daje slutiti, da se termin *taetschen* dejansko nanaša na velike pehotne ščite, torej ravno nasprotno, kot je sklepal Tancik. Če pa to že ni splošno veljavno pravilo, verjetno drži vsaj pri tem zaznamku.

Samostrelno prožilo (*clauem balistariam*)

1 nožni ščitnik in še 1 star (*payngret de murrone et alterum vetus*)

Po Tanciku in Stoparju »stara nanožna mučilna naprava iz žilavega lesa«, a od kod takšno sklepanje, nam ni uspelo ugotoviti niti ob preverbi citatov.¹⁰⁰ Tudi sicer je iz ponovne omembe istega termina v popisu leta 1321 mogoče sklepati, da ne gre za mučilno napravo. Pristavka *de murrone* nismo znali ustrezno prevesti, a se morda nanaša na lastno ime – vpis z 22. novembra 1318 namreč omenja nekega Nikolaja Murrone.¹⁰¹

⁹⁶ Prim. inventar iz leta 1315.

⁹⁷ Prim. inventar iz leta 1315 in 1321.

⁹⁸ Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 144–149.

⁹⁹ Prim. vpis iz leta 1318.

¹⁰⁰ Prim. Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 62; Stopar, *Grajske stavbe*, str. 128.

¹⁰¹ *Nyclino Murrone*. Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 131.

Novo ogrsko sedlo (*sellam nouam Vngaricam*)

2 velika tula za puščice (*magne pfaretre ad sagittas*)

4 napenjalne klopi (*spanbench*)

3 po^echel

Podobno kot v popisu iz leta 1315 tudi tu ni nujno, da se termin nanaša na kopja ali kako drugo orožje, je pa kljub temu potrebno pripomniti, da se pojavlja v neposredni povezavi z napenjalnimi klopmi.

Velike puščice za obzidni in kavljasti samostrel (*sagittas magnas ad wagarmbrust et ad chraeparmbrust*)

Škofova soba

Gospodovo orožje (*arma domini*):

Kamižola oz. telovnik (*waffenwameis*)

Kotlasta avba (*pekchelhaub*)

Ovratnik z zaščitno kaloto (*gollirium cum scho^epel*)¹⁰²

2 nožna ščitnika (*grevsnyr*)

1 oklep oz. verižna srajca (*pantzirium*)¹⁰³

2 usnjena ščitnika za roke (*armleder*)

Po vsej verjetnosti del turnirske opreme.

1 oklepno krilo (*schozz*)

Če je bil *pantzirium* verižna srajca, je bilo to samostojno oklepno (najbrž verižno) krilo, kot je bilo omenjeno zgoraj ob popisu iz leta 1318.

2 flekch

Po Tanciku golenska ščitnika, kar naj bi sledilo iz Lexerjevega slovarja.¹⁰⁴ Kljub preverbam tega in drugih dostopnih slovarjev Tancikove trditve ne moremo potrditi. Besedo *flekch* lahko poskusimo prevesti zgolj kot del zaščitne opreme, očitno segmentov za ude, saj nastopa v paru – morda komolčne ali kolenčne ščitnike.

2 verižni rokavici s pripadajočo opremo oz. podlogo (*cyrotecas de cathenis cum suis preparamentis*)

Meč, pripadajoč (gospodovi?) oborožitvi (*gladium ad arma*)

Svilen prapor (*vaenel de cendato*)

2 vadbeni osti (*zilpeltz*)

Termin *zilbolz* se je uporabljal za vadbena samostrelno ost, prirejeno za streljanje v tarčo. V tem kontekstu – skupaj s suličnimi ostmi – gre najbrž za topi konici konjeniškega kopja, namenjeni vadbi ali uporabi na turnirju. Ni namreč logično, kaj bi vadbeni samostrelni osti v času popisa počeli na tistem kraju. Glede

¹⁰² Prim. popis iz leta 1318.

¹⁰³ Prim. popis iz leta 1318.

¹⁰⁴ Tancik, *Orožje v škofoveloškem gradu*, str. 45.

na veliko število samostrellov na gradu bi prav tako pričakovali veliko več vadbenih puščic, ne pa samo dve.

3 sulične osti (*spereisen*)

Vreča iz konjske kože za čiščenje orožja (*equinum saccum ad purgandum arma*)

Zakaj bi to pomenilo jezdno vrečo, kot je menil Stopar, brez dodatnega pojasnila ne moremo ugotoviti.¹⁰⁵ Tudi ne, zakaj bi vreča za čiščenje orožja sodila med jezdno opremo. Verjetneje je, da gre za vrečo iz konjskega usnja, ki je zaradi svojih lastnosti zelo kakovosten in trpežen material. Eden od načinov, kako očistiti kovinski, zlasti verižni oklep, je ta, da ga zapremo v primerno posodo, napolnjeno s peskom ali žaganjem, in nato vrtimo. Za to bi lahko morda uporabljali vrečo iz konjskega usnja, čeprav tega v primeru iz škofjeloškega inventarja ne moremo dokazati in lahko za zdaj ostane zgolj hipoteza. Seveda je mogoče tudi, da so v vreči zgolj hranili pribor za čiščenje orožja, kot je zapisal Tancik.¹⁰⁶

Slika 7: Dva meča iz 14. stoletja, najdena v strugi Ljubljane (Narodni muzej Slovenije, foto: Tomaž Lauko)

¹⁰⁵ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 129.

¹⁰⁶ Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 53.

Obednica nasproti kapele

15 prsnih oklepov oz. oklepnih jopičev (*platne*)

4 ploščne rokavice (*plechhantschu^och*)

2 verižni rokavici (*chetenhantschu^och*)

Oklep oz. verižna srajca (*pantzirium*)

6 sedel za bojne konje (*sellas ad dextrarios*)

Sedlo za gospodovega jezdnega konja oz. skopljenca (*sellam vnam ad spadonem domini*)

36 celih ščitov in 3 polomljeni (*clipeos ... integros et ... fractos*)

4 kolenčni ščitniki (*chnieling*)

4 nožni ščitniki (*payngrat*)

Po Stoparju mučilna naprava, toda prevod je očitno napačen, ker so štirje *payngrat* navedeni v skupini s štirimi kolenčnimi ščitniki in dvema usnjenima rokobranoma.¹⁰⁷

2 usnjena ščitnika za roke (*armleder*)

2 okovana tula brez strelskega pasu (*pharetras sufferatas sine cerif*)

6 tulov s puščicami in strelskimi pasovi (*pfeiltaschen cum sagittis et cerf*)

3 helebarde (*helmparten*)

1 šlem in čelada (*galeam vnam et cassidem*)

Nekoliko dvoumen zapis, pri katerem ne moremo sklepati, ali sta mišljena tako šlem kot čelada ali pa je bila slednja le manjša, lažja varovalna kalota, ki so jo za dodatno zaščito nosili pod šlemom. Glede na popis iz leta 1318 je bolj gotova druga možnost.

2 usnjeni jahalni hlačnici (*straifleder*)¹⁰⁸

1 usnjen telovnik (*brustleder*)¹⁰⁹

8 kmečkih samostrellov (*balistas rurales*)

2 vrvi za bojne naprave v svojih škatlah (*funes machinarum cum suis capsis*)

Po Stoparju pripravi za usmrtnice.¹¹⁰ Bolj logično bi bilo, da gre za vrvi kot dele oblegovalnih naprav, morda katapult. Ali se *capsis* nanašajo na škatle oz. toke ali pa – kar bi bilo še verjetneje – mehanske elemente takšne naprave, je težko pojasniti.

1 turnirsko sedlo (*stechsattel*)

¹⁰⁷ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 129.

¹⁰⁸ Prim. s popisom iz leta 1318.

¹⁰⁹ Prim. s popisom iz leta 1318.

¹¹⁰ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 130.

Zgornja soba

4 deli oblegovalnih naprav (*clauca ad machinas*)

Po Stoparju 2 (napačno) vzvoda za bojne stroje – katapulte.¹¹¹ Prevod je morda točen, vendar ne moremo določiti pravega namena omenjenih delov niti tega, kateremu tipu bojnih naprav so pripadali.

Janezova soba

500 velikih puščičnih osti (*pfeileisen magne*)

2000 izstrelkov za stremenski samostrel (*catapulte ... ad stegraif armbrust*)¹¹²

87 malih in velikih samostrelov, vključno s 6 polomljenimi (*baliste parue et magne ... inclusis ... fractis*)

12 tulov za puščice s prav toliko strelskimi pasovi (*pfaretre et totidem zerf*)

1000 nasajenih puščic (*angeschift pfeil*)

5 *slegel ferreas*

Tancik in Stopar sta ta zaznamek prevajala z železnimi bojnimi bati. Vsaj enako verjetno je, da gre za kladiva ali macole, saj ta del inventarja popisuje različno orodje.¹¹³

6 *slangen*

Po Tanciku in Stoparju (ročne) prače, a njuna razlaga ostaja nekoliko dvomljiva.¹¹⁴ Tega orožja na začetku 14. stoletja ne bi več pričakovali v redni vojaški oborožitvi, škofjeloški inventarji pa tudi nikjer ne omenjajo izstrelkov zanj. Prej bi bile lahko prače del metalnih naprav – denimo fundibulov ali celo večjih katapultov, ne nazadnje triboka, ki so ga na gradu hranili leta 1315. Vendar je nenavadno, da tedaj *slangen* niso popisali, v letu 1321 pa delov triboka tudi ni bilo več. Ker se izraz *slangen* pojavlja med raznovrstnim orodjem, gre lahko tudi za orodje ali delovno napravo.

Grad Wildenlack

5 kavljastih samostrelov, od tega 2 na stolpu (*baliste chraepigev et in turri*)

Nekdanja soba gospoda Ulrika

3 sulice (*cuspites*)

17 obročev (*rinken*)

Po vsej verjetnosti imamo ponovno opraviti z deli pasnih napenjal za samostrele, kot je bilo že omenjeno.

¹¹¹ Prim. Stopar, *Grajske stavbe*, str. 130.

¹¹² Stopar je vpis prevedel z »dva bojna katapulta kot stremenska samostrela«, kar moramo razumeti kot lapsus. Stopar, *Grajske stavbe*, str. 131.

¹¹³ Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 55; Stopar, *Grajske stavbe*, str. 131.

¹¹⁴ Prim. Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 64; Stopar, *Grajske stavbe*, str. 131.

14 stremen za kmečke samostrele (*strepas ad balistas rusticales*)

Majhna ribiška mreža (*paruum rete piscacionum*)

Tul s puščicami za lok (*pfaretra cum sagittis ad arcum*)¹¹⁵

DISKUSIJA

Jasno je, da tudi pričujoča revizija dosedanjih objav in ponovna analiza inventarnih spisov nekatera vprašanja pušča odprta. Vseeno upamo, da nam posreduje pristnejšo podobo tedanje vojaške opreme, shranjene na škofjeloškem gradu. Zlasti pa nas pregled popisane oborožitve vodi k nekoliko drugačnim zaključkom, kot so nakazovale dosedanje razprave.

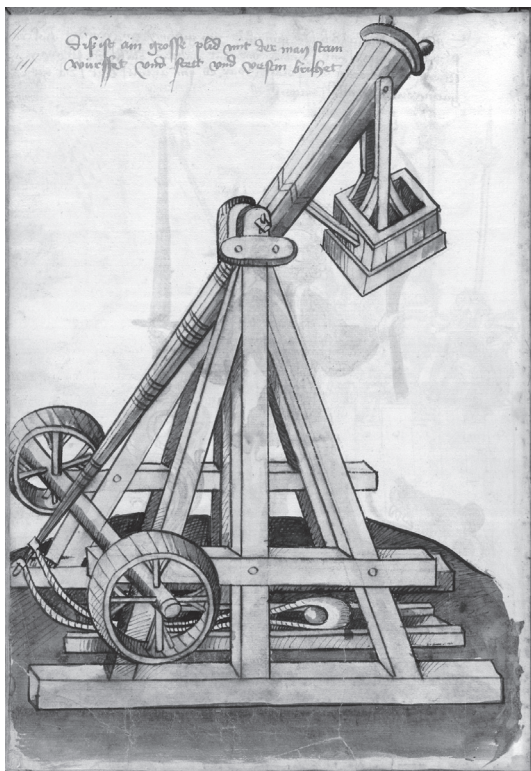
Najprej se moramo oddaljiti od kakršnih koli izvajanj, s katerimi bi poskušali na podlagi komaj treh inventarnih seznamov, sestavljenih v obdobju šestih let, ocenjevati smernice razvoja vojaške opreme. Takšni zaključki preprosto ne morejo biti uporabni niti niso statistično relevantni. V splošnem je bilo na škofjeloškem gradu najmanj oborožitve leta 1318, največ pa tri leta pozneje. Toda podobna nihanja so bila običajna, poleg tega pa moramo upoštevati tedanje politične razmere. To je bil čas intenzivnega vojaškega udejstvovanja koroškega in kranjskega plemstva v severni Italiji, močno pa ga je zaznamoval tudi od leta 1314 tleči nasledstveni spor med Friderikom Lepim in Ludvikom Bavarskim, ki se je končal šele z bitko pri Mühldorfu leta 1322. Freisinškemu škofu Konradu je v tej napeti tekmi sicer uspelo ostati ob strani, vendar bi bilo v takšnih razmerah logično pričakovati, da so previdni gospodje na svojih gradovih hranili več orožja kot ponavadi in ga morda namenoma kopičili, po potrebi pa tudi premikali ali delili svojim enotam.

Oblegovalne naprave

Najtežje orožje, ki so ga v tem času hranili v Škofji Loki, so bile oblegovalne naprave oziroma njihovi deli. Leta 1315 najdemo v kleti železno ost (*spina ferrea*) in »kembelj« lučalne naprave (*swenchel pertinens ad vnam ruetten*). Podatek je izjemno dragocen, saj gre za zelo redko zanesljivo pisno omembo oblegovalne naprave na Slovenskem. Vendar je njena interpretacija vse prej kot preprosta. Tancik je brez podrobnejšega pretresa virov zaključil, da se termin *ruetten* povsem določno nanaša na tip vzmetnega katapulta.¹¹⁶ T. i. ruta (iz nem. *Rute* – palica, šiba) naj bi bila preprosta naprava, izdelana iz pokončnega stojala z nastavkom za puščico, h kateremu je pritrjena prožna lesena vzmet. To je posadka s škripcem močno ukrivila

¹¹⁵ Povsem na koncu sledi še zapis *item relicte sunt hic Heinrico clauigero xxi ventres capree viles et tres berne similiter viles*, kar je po Stoparju 21 priprav za lov na srnjad in 3 podobne naprave oz. pasti za lov na medvede, ki jih je vse pustil kijenosec Henrik. Kolikor je mogoče presoditi, je ta prevod napačen. Henrik je bil kot *claviger* ali ključar očitno član freisinškega dvora, dobesedni prevod pa bi se glasil, da je za seboj zapustil 21 cenениh kozjih želodcev in 3 druge živalske (medvedje?) želodce podobno nizke kakovosti. Prim. Stopar, *Grajske stavbe*, str. 131.

¹¹⁶ Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 57.

Slika 8: Velika blida, upodobljena v Talhofferjevem borilnem priročniku iz leta 1459 (Det Kongelige Bibliotek, København, Thott 290 2°)

nazaj, nato pa sprostila varovalo, da je vzmet silovito šinila kvišku ter z vrhom udarila pravokotno na zadek izstrelka v obliki masivne puščice.¹¹⁷ To vrsto katapulta danes poznamo zgolj iz peščice vprašljivih, večinoma šele renesančnih upodobitev in dvoumnih pisnih virov, zato v sodobni pregledni literaturi pogosto sploh ni omenjena, saj se zdi, da je bila bolj plod domišljije kot del vojaške oborožitve.¹¹⁸ Edini avtorju znani poskus praktične rekonstrukcije je prispeval Ralph Payne-Gallwey, ki poroča, da mu je uspelo z njo izstreliti samostrelno puščico približno 145 m daleč. Pri tem je uporabil razmeroma majhno napravo s približno 150 cm dolgo udarno vzmetjo, zlepljeno iz 8 jesenovih deščic širine približno 7,5 cm in debeline dobrih 6 mm.¹¹⁹

Poskusi z rekonstrukcijo dokazujejo, da takšna naprava dejansko deluje, čeprav se zastavljajo dvomi o njeni smiselnosti, saj rekonstrukcija po zmogljivosti ni dosegla niti običajnega poznosrednjeveškega samostrela. Ne morejo pa odgovoriti na vprašanje, ali je v poznosrednjeveški Evropi sploh obstajala in ali lahko verjamemo, da se je izraz ruta nanašal prav nanjo. Zlasti pri zadnjem vprašanju

¹¹⁷ Piper, *Burgenkunde*, str. 389. Prim. tudi Stopar, *Ostra kopja*, str. 126–130, kjer je naprava večkrat ilustrirana in kratko opisana, vendar brez citiranih virov in podrobnejše obrazložitve. V omenjenem delu je terminološko in vsebinsko precej sporno celotno poglavje o srednjeveških katapultih, saj večinoma temelji na zastareli literaturi.

¹¹⁸ Prim. DeVries, *Medieval Military Technology*, str. 127–142.

¹¹⁹ Payne-Gallwey, *The Crossbow*, str. 316–319.

imamo dobre razloge za skepso. Že zgolj na podlagi analize tribokov ali blid je jasno, da so sodobniki to lučalno napravo poimenovali zelo nedosledno, z nekaj ducati različnih terminov, ki so jih uporabljali bolj kot ne poljubno, med njimi pa je bil tudi izraz ruta.¹²⁰

Pri obravnavi škofjeloškega primera se je bolj koristno posvetiti celotnemu zapisu. *Swenchel* je izraz, ki pomeni tolkač, soroden kemblju v zvonu, nanašati pa se je moral na enega osrednjih delov naprave. Ta podobnost bi na ravni površnega opazovanja morda še potrjevala tezo, da gre za udarno ročico vzmetnega katapulta. Vendar je »kembelj« očitno opravljal drugačno nalogo. K takšnemu zaključku nas vodi analiza vira, ki ga v svoji temeljni študiji citira Bernhard Rathgen – leta 1385 so namreč v Aachnu med pripravami na bojni pohod iz orožarne prinesli razstavljene dele velike blide. Njen glavni element, vzvod, je v dokumentu poimenovan *swingel*, za njegov transport pa je bil potreben voz s kar šestimi konji.¹²¹ Primerjalni vir iz Aachna dokazuje, da deli metalne naprave v Škofji Loki niso pripadali vzmetnemu katapultu, temveč triboku ali blidi sorodnemu lučalniku, ki ga je poganjala bodisi protitež bodisi potezna sila človeške posadke. Ne le da moramo *swenchel* opredeliti za vzvod takšnega katapulta, sklepamo lahko tudi, čemu je bila namenjena železna ost, ki z vzmetno »ruto« ne bi imela veliko zveze. Ta železni element je bil najverjetneje na koncu vzvodne ročice pritrjen nastavek za pračo, v katero so položili izstrelek.

V naslednjih letih se ruta ne pojavi več. A leta 1321 najdemo nov zaznamek: dve vrvi (*funes machinarum*) ter štirje deli oblegovalnih naprav (*clauca ad machinas*). Vrvi so bile nujni del opreme skoraj vsake oblegovalne, še posebej torzijske metalne naprave. Pristavek *cum suis capsis* namiguje, da bi to lahko bila v lesen okvir vpeta svitka za torzijski lučalnik velikih puščic – springald.¹²² Hipotezo podkrepi dejstvo, da »vrvi« nastopajo v paru, natanko tako, kot bi v primeru takšnega orožja pričakovali. Manj gotov je pomen izraza *clauca*. To so bila po Tanciku bruna oz. tramovi tribokov ali blid,¹²³ kar je prevzel tudi Stopar, čeprav jih je previdneje poimenoval vzvoda za bojne stroje – katapulte.¹²⁴ Ker točni prevod izraza *clauca* ostaja predmet razprave, teh interpretacij za zdaj ne moremo potrditi. Glede na prejšnjo interpretacijo pa bi tudi tu utegnili imeti opravka z deli springalda.

Samostreli

V popisih orožja je daleč najobsežnejša kategorija samostrellov, ki so bili osnovna oborožitev grajskih posadk in podpornih enot, seveda pa jih je bilo mogoče uporabljati tudi za lov. To je bilo smrtonosno, a za uporabo razmeroma preprosto orožje za delovanje od daleč, ki je tudi slabše izurjenemu uporabniku omogočalo, da učinkovito pripomore k obrambi utrjene postojanke – še toliko bolj, ker je bila

¹²⁰ Prim. Chevedden, *The Invention*.

¹²¹ Rathgen, *Das Geschütz*, str. 616.

¹²² Liebel, *Springalds*, str. 2–22.

¹²³ Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 57.

¹²⁴ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 130.

srednjeveška utrdvena arhitektura zasnovana tako, da je kar najbolje izkoristila zmogljivosti orožja na tetivo.

Na Loškem gradu so v času inventarnih popisov hranili vsaj okrog 40 delujočih samostrellov, poleg njih pa še določeno število starejših ali izrabljenih primerkov, napenjalne kavlje, stremena in precejšnjo zalogo puščic. Loški popisi omenjajo več tipov, a z različnimi termini in pogosto le površno. Kljub temu jih lahko ločimo v tri osnovne kategorije, ki so bile v tem času razširjene po celotni Evropi. Najtežje, za statično obrambo utrdb namenjene obzidne samostrele je loški pisar leta 1318 poimenoval *wagambrust*. Kot smo že pojasnili, tega izraza ne gre pojasnjevati v smislu samostrela na prevozni lafeti, temveč označuje način napenjanja z velikim vzvodom.

Manjši, bolj vsestranski samostreli, ki so jih uporabljali tako za zaščito utrjenih postojank kot za delovanje na bojišču, so se v poznem srednjem veku delili na dva osnovna tipa. Lažjega so v latinskih virih označevali kot *(arcu)balista ad unum pedem*, težjega pa kot *(arcu)balista ad duos pedes*. Pravi pomen teh izrazov je bil v sodobnem zgodovinopisju predmet zapletenih razprav, vendar podrobna analiza virov kaže, da je samostrel na eno nogo bolj ali manj identičen t. i. stremenskemu samostrelu (*Stegreifarmbrust*, *balista strepalis*), svoje ime pa je dobil po načinu napenjanja – strelec je stopalo potisnil v streme ter z močjo ene noge potisnil orožje navzdol. Če je bil samostrelni lok razmeroma manjše moči, je uporabnik tetivo lahko držal z rokama, vendar je v 14. stoletju za napenjanje običajno že uporabljal pasno kljuko.¹²⁵ Nekoliko večji, a po obliki zelo podoben samostrel na dve nogi (*Rückarmbrust*,¹²⁶ *balista dorsalis*) je za napenjanje zahteval več moči, zato ga je strelec pritisnil ob tla, sključen stopil na streme ter pripel tetivo na pasno kljuko, nato pa se vzravnaval ter z močjo obeh nog in hrbta napel orožje. Na ta način je bilo mogoče z enako izhodno hitrostjo pognati precej težji izstrelek s posledično večjo prebojnostjo.¹²⁷

Opazno je, da sta si bili ti dve vrsti samostrellov zelo podobni: obe sta bili načeloma opremljeni s stremenom in so ju običajno napenjali s pasno kljuko, ki pa je bila pri samostrelu na dve nogi že obvezen dodatek. Vseeno je bil samostrel na dve nogi precej bolj zmogljivo orožje – ob uporabi navadne pasne kljuke je namreč glede na telesne omejitve odraslega moškega zgornja praktična meja moči

¹²⁵ Glede na majhno število pasnih kljuk na Loškem gradu je vseeno treba dopustiti možnost, da so tamkajšnje stremenske samostrele napenjali še z rokami, kar pa bi bilo mogoče le pri orožju manjše moči. V tem primeru bi bila razlika v moči kavljastih in stremenskih samostrellov precej bolj izrazita.

¹²⁶ Izraz *rukarmbrust* se pojavlja tudi v inventarju freisinškega gradu Enzersdorf leta 1316 in 1317. Leta 1316 ga najdemo med kavljastimi (*v^{er}berchraepich*) ter stremenskimi (*baliste cum strepis*) samostreli, leta 1317 pa skupaj s kavljastimi samostreli, medtem ko so stremenski navedeni v naslednji vrstici. V besednjaku freisinških pisarjev je bil torej *rukarmbrust* vmesni tip med tema vrstama samostrellov, a bližje težjemu kavljastemu kot stremenskemu. Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 105, 109.

¹²⁷ Harmuth, *Die Armbrust*, str. 33–34; Richter, *Die Hornbogenarmbrust*, str. 14–15. Za druge interpretacije prim. Alm, *European Crossbows*, str. 26–27; Liebel, *Springalds*, str. 24 sl. Prim. Plemeniti, *Loški grad*, str. 15–16.

samostrela na eno nogo okrog 150 daN oz. 300 liber, pri samostrelu na dve nogi pa okrog 210 daN oz. 400 liber.¹²⁸ Ker je splošni razvoj v drugi polovici 14. stoletja težil k vse močnejšim samostrelom, je bilo to mejo mogoče dvigniti z uporabo naprednejših napenjalnih naprav, npr. škripca ali zobate letve, vendar le na račun bistveno nižje hitrosti streljanja.¹²⁹

Loški pisarji večinoma niso prav skrbno ločevali med tipi grajskih samostrelov. Leta 1315 so razlikovali le samostrele iz tisovine od vseh drugih, ki so bili torej očitno kompozitne konstrukcije. Leta 1321 pa imamo poleg kmečkih navedene velike in male samostrele. Inventar iz leta 1321 opisuje velike puščice, namenjene tako obzidnim kot kavljastim samostrelom. To pomeni, da sta bila oba tipa primerljive moči, sicer z njimi ne bi mogli izstreljevati enakih puščic. Zato je ne le povsem mogoče, temveč celo zelo verjetno, da je loške obzidne samostrele uporabljal po en sam mož.¹³⁰ Kavljasti samostrel oz. samostrel na dve nogi je bil kot močno, a kljub temu ne pretirano nerodno orožje odlična izbira za obrambo utrd. Zato ne čudi, da so leta 1321 s petimi primerki varovali Wildenlack.

Pravo razmerje med težjimi kavljastimi in lažjimi stremenskimi samostreli lahko določimo le za leto 1318, ko so prvi občutno prevladovali. Sicer je bilo v splošni vojaški oborožitvi bolj običajno ravno obratno, to nesorazmerje pa je najbrž prispevalo k odločitvi za nakup dodatnih sedmih stremenskih samostrelov. Iz zaloge puščic lahko ocenjujemo, da sta bili v celoti obe vrsti bolj enakovredno zastopani, saj je bila zaloga izstrelkov za stremenske samostrele očitno celo večja kot tistih za kavljaste in obzidne. Leta 1315 je v popisu 2050 malih puščic, leta 1321 pa 2000 puščic za stremenske samostrele. Nedvomno gre za isto kategorijo, to pa je jasen dokaz, da so tudi v besednjaku freisinških pisarjev stremenski samostreli pomenili orožje lažjega tipa na eno nogo, prirejeno za ustrezno krajše in lažje puščice.

Za konec ostaja zanimivo vprašanje »kmečkih« samostrelov. Ti so bili verjetno od vseh najpreprostejši. Kljub temu pa so bili opremljeni s stremenom, kar kaže, da je šlo za različico stremenskega samostrela na eno nogo s primerljivo močjo. V nasprotnem primeru bi namreč morali zanje hraniti tudi zalogo posebnih, lažjih puščic, a so tiste za stremenske samostrele očitno povsem zadostovale. Da bi te samostrele izdelovali kar kmetje sami, je malo verjetno. Najbrž so jih tako imenovali zato, ker so bili namenjeni v sili vpoklicanemu pomožnemu obrambnemu osebju iz vrst podeželskega prebivalstva. Omemba iz leta 1315 kaže, da je bilo to razmeroma ceneno, a ne nujno neučinkovito orožje z lokom iz tisovine.

Nenavadno je, da se v Škofji Loki samostrelna stremena pogosto pojavljajo sama zase, kot da ne bi bila stalno pritrjena na orožje. Ali so bila zgolj trenutno ločena od samostrelov ali morda rezervni deli, ne vemo. Glede na omembe starih in polomljenih samostrelov je sicer mogoče, da so stremena prvotno pripadala prav

¹²⁸ Harmuth, *Die Armbrust*, str. 34.

¹²⁹ Vmesna rešitev je bila tudi naprednejša oblika potujočega pasnega kavlja z vrtljivim tečajem, kot smo pisali ob omembi petih stremen *et quoddam longum ferrevm instrumentum* v popisu iz leta 1318. Ta pripomoček bi vsekakor precej razbremenil strelca ob napenjanju samostrela na dve nogi.

¹³⁰ Nasprotno kot Plemeniti, *Loški grad*, str. 16.

tem poškodovanim orožjem, a se je preplet vrvi ali jermenov, s katerim so bila privezana nanje, pretrgal. Ta možnost je sprejemljiva, saj se med drugim gradivom pojavlja tudi samostrelno prožilo, zato smo lahko prepričani, da je bilo v grajski orožarni več sestavnih delov izrabljenih samostrelov. Da so znali na gradu samostrele redno vzdrževati in menjati tetive – kar je za srednjeveško vojaško postojanko navsezadnje samoumevno –, nesporno dokazujejo napenjalne klopi.

Namembnost popisanega orožja in vojaške zmogljivosti freisinške Škofje Loke

Ob vsem povedanem je ključno vprašanje, čemu je bilo orožje na Loškem gradu v resnici namenjeno. V grobem ga lahko razdelimo v tri sklope: vojaško, lovsko in turnirsko. Povsem vojaškega orožja, namenjenega zaščiti postojanke in ofenzivnemu delovanju na bojišču, je bilo pravzaprav razmeroma malo ali vsaj precej manj, kot bi bilo soditi iz dosedanjih interpretacij.¹³¹ Pri obrambi gradu so imeli daleč najpomembnejšo vlogo različni tipi samostrelov, kar se popolnoma ujema s poznosrednjeveško prakso drugod po slovenskem prostoru in njegovi širši soseščini.¹³² Zaloga ostalega orožja pa je bila presenetljivo skromna: poleg nekaj deset ščitov dveh osnovnih tipov (*taetschen* in *clipeos*) zasledimo po nekaj kopij, sulic in helebard, oklepne jopiče, manjše število čelad, šlemov in železnih klobukov, ploščne in verižne rokavice ter ščitnike za ude, nekaj mečev, sedla, stremena ter drugo konjeniško opremo.

Če upoštevamo stanje na drugih slovenskih gradovih v tem času, je bila verjetno tudi na loškem nastanjena le majhna stalna vojaška posadka, ki ni štela več kot nekaj mož.¹³³ Tri helebarde, pet železnih klobukov, nekaj sulic, ščitov in samostrelov iz grajskega inventarja bi tako povsem zadostovalo za opremo stražarjev,¹³⁴ ki bi jih v sili okrepilo še drugo za boj sposobno prebivalstvo, vključno z okoliškimi podložniki. Za takšen primer so na gradu hranili samostrele in puščice, kar najjasneje nakazuje omemba kmečkih samostrelov. 20 pregrinjal z upodobitvijo freisinškega »zamorca« ni bilo nujno rezerviranih le za vojake, temveč jih je morda ob slavnostnih priložnostih in opravljanju uradnih dolžnosti nosilo tudi nebojno osebje.

Koliko zaščitne opreme – če sploh kaj – je nosila grajska posadka, je vprašanje zase. V slovenskem prostoru poznamo le peščico konkretnih opisov vojaške oborožitve, na katere bi se lahko oprli pri tem vprašanju. Dragoceno primerjavo nam ponuja več kot stoletje mlajši reverz, ki ga je novembra 1446 podpisal oddelek 14 strelcev v službi šentpavelskega samostana. Poleg ročnih topov ali samostrelov so bili ti najemniki oboroženi zgolj z enoreznimi meči – *messerji*. Z izjemo dveh, ki

¹³¹ Prim. Tancik, *Orožje v škofjeloškem gradu*, str. 62–64; Plemeniti, *Loški grad*, str. 27–29.

¹³² Lazar, *Vojaška zgodovina*, str. 349–357, 386–420.

¹³³ Štih, *Goriški grofje*, str. 211–213.

¹³⁴ Na freisinškem Waidhofnu na Ybbsu je bila leta 1313 ena sulica izrecno namenjena čuvaju in samostrelcu (*cu(s)pides viii et i habet portulanus et balisterius*). Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 75.

sta bila opremljena z železnim klobukom, pa niso imeli nobene zaščitne opreme.¹³⁵ Če je bilo takšno stanje običajno še med poklicnimi pešaki sredi 15. stoletja, težko upravičeno sklepamo, da je bila loška posadka v zgodnjem 14. stoletju bistveno boljše zaščitena. Domnevamo sicer lahko, da je nosila železne klobuke in vsaj del ščitov iz grajskega inventarja – najbrž t. i. tarče, za katere se zdi, da so bile dejansko pehotne paze. Nikakor pa ni samoumevno, ali so v to kategorijo spadali tudi razmeroma številni oklepni jopiči, ki so bili navsezadnje del običajne konjeniške, ne pa pehotne oborožitve.

Kot je bilo v dosedanjih razpravah že deloma opaženo, inventarji omenjajo le malo značilne opreme težko oboroženih konjenikov, ki so bili v tem času na Slovenskem še vedno daleč najpomembnejši rod oboroženih sil – pravzaprav samo ščite, oklepne jopiče, rokavice, peščico kotlastih avb in nekaj mečev.¹³⁶ Ker je tega orožja tako malo, se zdi, da je šlo zgolj za osebno rezervo škofa Konrada, iz katere bi se lahko po potrebi oskrbel še kdo od njegovih ožjih spremljevalcev. Tu moramo biti posebej previdni pri ločevanju bojne in turnirske opreme.¹³⁷ Gre namreč za vprašanje, ki ga ne moremo tako preprosto odpraviti, saj se lahko obe kategoriji močno prekrivata. Freisinški škof je bil človek vere, a se je po njegovih žilah vseeno pretakala kri plemenitega bojnika. Na gradu je imel vso potrebno viteško oborožitev: popolni oklep s šlemom, meč, sedlo za bojnega konja in še samostrel. To že spominja na oglejskega patriarha Bertranda, ki je konec leta 1340 osebno vodil veliko fajdo proti Goriškim in sredi pohoda menda še kar deloma oborožen obhajal božično mašo – pri tej pa naj bi mu ministriral nič manj bojeviti opat iz Možaca.¹³⁸

Vendar bi nas primerjava utegnila zanesti predaleč. Bolj kot vojak je bil freisinški škof očitno navdušen turnirski tekmovalec, če pa zaradi svojega položaja že ni javno tekmoval, je vsaj hranil opremo, s katero bi se lahko vadal v viteških spretnostih. Na to kažejo deli usnjene zaščitne opreme za telo in ude, turnirsko sedlo in dva turnirska oklepa, od katerih je enega posodil velikovškemu vitezu. Razmeroma veliko število konjeniških ščitov (*clipei*), bi bilo lahko namenjenih predvsem (turnirski) vadbi, ne pa bojevanju. Pri turnirskem dvoboju s kopji so bili leseni konjeniški ščiti bolj ali manj potrošni material, zato bi jih bilo smiselno imeti na zalogi zadostno število. To možnost podpira navedba iz leta 1321, po kateri so tedaj hranili 36 celih (konjeniških) ščitov in 3 polomljene. Zdi pa se, da je bil škof tudi lovec, saj svojega samostrela, ljubkovalno poimenovanega *chraemichel*, najbrž ni imel le za streljanje v tarčo. Nekatere kose popisanega orožja, zlasti sulice, so najbrž uporabljali tudi za lov, malo mrežo za ribolov. Z železno verigo so lahko priklepali psa čuvaja ali pa posebej dresiranega lovskega psa.¹³⁹

¹³⁵ Schroll, *Urkundenbuch*, št. 464, 1446, november 12., s. 1.; Lazar, *Vojaška zgodovina*, str. 96–98.

¹³⁶ Lazar, *Vojaška zgodovina*, str. 84–96.

¹³⁷ Prim. Plemeniti, *Loški grad*, str. 12.

¹³⁸ Friedensburg, *Die Geschichtsschreiber*, str. 242–243, 289; Baum, *Die Grafen*, str. 195–196.

¹³⁹ Za poznosrednjeveške načine lova in lovsko opremo gl. Phebus, *Le livre*.

Vojaške vloge srednjeveških gradov ne smemo precenjevati in Škofja Loka pri tem ni izjema.¹⁴⁰ Čeprav je bil Loški grad sedež pomembnega lokalnega gospodstva, so bile njegove neposredne vojaške zmogljivosti razmeroma skromne in predvsem defenzivne. Grajska stavba v primeru resnejših spopadov sama po sebi ni mogla obvladovati več kot le najbližje okolice, svojemu lastniku pa bi bolj koristila kot utrjena preskrbovalna baza in skladišče orožja. Vendar tega vsaj v letih 1315 in 1318 dejansko ni bilo zelo veliko oziroma ne dosti več kot za pokrivanje potreb lastne obrambe. Od tega še najbolj odstopajo deli triboka, ki pa so ga – kar ni nič manj povedno – med leti 1315 in 1318 očitno prenesli nekam drugam, kjer so katapult bolj potrebovali. Enako se je zgodilo s šestimi novimi meči, zabeleženimi v letu 1318, saj jih ob naslednjem popisu že ni bilo več.

To je znak, da Škofja Loka v strateškem načrtu freisinške škofije ni imela vloge resnično pomembnega vojaškega oporišča, saj na tamkajšnjem gradu niso trajno hranili velikih količin orožja in opreme, namenjene pravih bojnim enotam. Kako dobro založen je bil Loški grad v primerjavi z drugimi utrdбами na Slovenskem, je brez konkretnih primerjalnih virov težko realno oceniti. Če sledimo zgolj inventarjem nekaterih drugih freisinških gradov v tem obdobju, sta bila Waidhofen leta 1313¹⁴¹ ter Enzersdorf v letih 1316 in 1317¹⁴² v splošnem podobno ali nekoliko slabše opremljena. Dejanska stopnja vojaške pripravljenosti na Loškem gradu ni mogla biti na prav zavidljivi ravni, kot priča znaten delež zastarelih ali poškodovanih samostrellov. A tega se je škofija zavedala, saj je v letu 1318 prišlo do nakupa 10 novih samostrellov. Število tega orožja pa se je v letu 1321 tako rekoč podvojilo. Tedaj se je močno povečala tudi količina puščic in tulov zanje. Šele s to opremo bi bilo mogoče oborožiti znatnejše število samostrelcev, ki bi lahko spremljali težke konjenike na bojnem pohodu, ne da bi izčrpali grajsko zalogo in s tem nevarno okrnili obrambne sposobnosti loškega gospodstva.

Ob vsej pozornosti, namenjeni loški orožarni, vseeno ne smemo pozabiti, da so v tem času pravo udarno pest zagotavljali primerno izurjeni vazali in plačani vojaki. Podobno kot druga velika gospodstva se je tudi freisinška škofija v ta namen najprej oprla na svoje nižje plemstvo, ki ga je za vojaško službo stimulirala s plačili in različnimi nagradami. Varovanje svojih posesti je prepuščala vazalom in pogodbenim kastelanom, ki so nato sami prevzeli praktično breme stražarjenja ter vojaške obrambe.¹⁴³ V letu 1315 sta tako za varovanje gradu Wildenlack in stolpa na Kranclju poskrbela Markvard in Ruger Polhograjski, med njunimi obveznostmi pa je bilo posebej poudarjeno, da morata sama zagotoviti čuvaje in vratarje na teh postojankah.¹⁴⁴

Hibridni sistem plačane vojaške službe, ki se je v zgodnjem 14. stoletju razširil v vzhodnoalpskem prostoru, pomeni vmesni korak med fevdalnim sklicem in pra-

¹⁴⁰ Sapač, *Utrdbena arhitektura*.

¹⁴¹ Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 75–76.

¹⁴² Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 105–106, 108–110.

¹⁴³ Prim. Kos, *Med gradom*, str. 150–154.

¹⁴⁴ *Nota quod predicti castellani in eisdem municionibus providere per se debent vigilibus et portulanis*. Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 122.

vim najemništvom. Osnovni gradnik tako zbranih oddelkov so bili težko oboroženi konjeniki in samostrelci. Ti so navadno delovali v razmeroma majhnih, a zelo gibljivih enotah, ki so bile idealno orodje za izvajanje uničevalnih pohodov med fajdami in podobnimi spopadi omejenega značaja.¹⁴⁵ Primer takšnega vojskovanja je bila denimo nekoliko poznejša freisinška fajda s Čreteškimi v štiridesetih letih 14. stoletja, ki se je končala z diplomatskim sporazumom in izplačilom znatnih odškodnin.¹⁴⁶

V sistemu plačane vojaške službe so breme vojaških operacij nosili možje, vajeni bojevanja, ki so s seboj prinesli vso potrebno opremo. Škofiji torej načeloma ni bilo treba skrbeti, kako bi jih opremila s sredstvi iz grajske orožarne – to bi storila le, kadar bi bilo nujno za vzdrževanje njihove bojne pripravljenosti. Večjo finančno postavko so pomenile odkupnine za zajete vojake ter odškodnine za njihove konje. Škof Konrad je moral maja 1318 založiti 150 mark oglejskih denaričev za odkupnino ujetega Jaekleina iz Vipave. Poroštvo za poplačilo dolga so prevzeli Jaekleinovi prijatelji Friderik Chüssenpfenninch iz Vipave, Konrad Polhograjski, Ruger Polhograjski – očitno tisti R. Polhograjski, ki ga je škof leta 1315 nastavil za gradiščana na Kranciju – Völker Vipavski, Berhtold Giktzer, Tomaž Lueger, Oton Jetrbenski, Hertel in Jurij Legspan.¹⁴⁷ Kot je bilo v tem času običajno, je bil Jaeklein upravičen tudi do odškodnine za konja, ki ga je izgubil med svojim službovanjem škofiji.¹⁴⁸ Zato mu je Konrad predal novega bojnega konja v vrednosti 18 mark.¹⁴⁹ Takšni stroški so precej načenjali škofovo blagajno, saj je v istem letu dolgoval še 16 mark za jezdnega konja vitezu Nikolaju de Velsu,¹⁵⁰ Markvardu Polhograjskemu pa je jamčil kot porok pri nakupu konja v vrednosti 40 mark za Viljema Svibenskega¹⁵¹ – ki so ga nekaj let poprej zajeli Čreteški, visoko odkupnino 600 mark pa je zanj plačal tedanji škof Emiho.¹⁵²

Podrobnejša analiza vojaške organizacije freisinške Škofje Loke presega okvire pričujočega prispevka. Kljub temu je jasno, da je škofija za resnejše bojne operacije

¹⁴⁵ Za natančnejšo analizo gl. Frisch, *Der Übergang*; Lazar, *Vojaška zgodovina*, str. 84–91.

¹⁴⁶ Novembra 1347 je loški oskrbnik Henrik von Königswiesen Hermanu Čreteškemu predal 16 mark oglejskih denaričev za povračilo škode, ki so jo Herman in njegovi bratrance v Ljubljani utrpeli od freisinških zaveznikov. Otorepec: Centralna kartoteka, 1347, november 11., Škofja Loka. Nikolaj s Kolovca pa je maja 1349 potrdil poplačilo za škodo, ki so jo Čreteškim prizadejali freisinški zavezniki v Marki. Upravičen je bil do 100 mark oglejskih denaričev, od katerih je od Nikolaja, pisarja in uradnika v Loki, dobil 37,5 marke. Odpovedati pa se je moral preostali vsoti 62,5 marke, ki jo je pisar Nikolaj prepisal gospodu Hermanu Chu^{mer}ju za škodo, ki so mu jo povzročili Čreteški. Otorepec: Centralna kartoteka, 1349, maj 9., Škofja Loka.

¹⁴⁷ Otorepec: Centralna kartoteka, 1318, maj 12., Škofja Loka (A, B, C). Pogodba je določala, da bo Jaeklein škofu povrnil stroške v dobrem mesecu dni, do kresnega dne na sv. Janeza Krstnika.

¹⁴⁸ Lazar, *Vojaška zgodovina*, str. 98–100.

¹⁴⁹ ... *pro dextrario dato Jaeclino filio domini C.* ... Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 130.

¹⁵⁰ ... *pro spadone* ... Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 130.

¹⁵¹ ... *fideiussit* ... *pro equo empto* ... Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 131.

¹⁵² Otorepec: Centralna kartoteka, 1309, september 10., Škofja Loka; Otorepec: Centralna kartoteka, 1309, november 12., Škofja Loka; Otorepec: Centralna kartoteka, 1311, december 14., Judenburg; Zahn, *Codex Diplomaticus*, str. 131; Lazar, *Vojaška zgodovina*, str. 104–105.

zaposlovala poklicne vojake. Ti so se bojevali z lastno oborožitvijo, ki je popisi grajske opreme seveda niso zajeli. Loški inventarji torej razkrivajo le razmeroma majhen in tudi ne najpomembnejši delež tamkajšnjih vojaških zmogljivosti. Zato nam tudi ne morejo biti v trdno oporo pri ocenjevanju dejanske oborožene moči freisinške škofije. Ta namreč ni temeljila na skromnih grajskih posadkah niti na v sili vpoklicanem civilnem prebivalstvu, temveč na kontingentih plačanih vojakov, opremljenih z lastnimi sredstvi.

Viri in literatura

Viri

Arhivsko gradivo:

Otorepec: Centralna kartoteka – Božo Otorepec, *Centralna kartoteka srednjeveških listin*, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU.

Objavljeni viri:

Friedensburg, Walter, *Die Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit*, 14. Jahrhundert, 8. Leipzig: Dyk, 1899.

Phebus, Gaston, *Le livre de chasse de Gaston Phebus*. Paris: Bibliothèque de l'Image, 2002.

Schroll, Beda, *Urkundenbuch des Benedictiner-Stiftes St. Paul in Kärnten*. Fontes rerum Austriacarum II/39. Wien: Historische Kommission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1876.

Shaw, Margaret R. B., *Joinville & Villehardouin, Chronicles of the Crusades*. London: Penguin, 1963.

Zahn, Joseph, *Codex Diplomaticus Austriaco-Frisingensis* III. Fontes rerum Austriacarum II/36. Wien: Historische Kommission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1871.

Zeller-Werdmüller, Heinrich, *Die Zürcher Stadtbücher des 14. und 15. Jahrhundert*. Leipzig: Hirzel, 1899.

Literatura

Adelung, Johann Christoph, *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart*. Wien: samozaložba, 1808.

Alm, Josef, *European Crossbows*. Leeds: Royal Armouries, 1994.

Baum, Wilhelm, *Die Grafen von Görz in der europäischen Politik des Mittelalters*. Klagenfurt: Kitab, 2000.

Benecke, Georg Friedrich; Müller, Wilhelm; Zarncke, Friedrich, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*. Stuttgart: Hirzel, 1990.

Blair, Claude, *European Armour*. London: Batsford, 1958.

Cenni, Alesio, Crossbows with Horn or Wood Bow Laths; With References to Mediaeval Shooting Contests. *Journal of the Society of Archer-Antiquaries* 51, 2008, str. 64–71.

Chevedden, Paul, The Invention of the Counterweight Trebuchet. *Dumbarton Oaks Papers* 54, 2000, str. 71–116.

Cowgill, Jane, *Knives and Scabbards*. Woodbridge: Boydell, 2003.

DeVries, Kelly, *Medieval Military Technology*. Peterborough: Broadview Press, 1992.

- Dürriegl, Günter, Das Wiener Bürgerliche Zeughaus – Die Geschichte einer Waffensammlung. *Das Wiener Bürgerliche Zeughaus; Rüstungen und Waffen aus 5 Jahrhunderten* (ur. Günter Dürriegl). Wien: Historisches Museum der Stadt Wien, 1977, str. 9–19.
- Dürriegl, Günter, Die wehrhaften Bürger Wiens und ihre Waffen. *Wehrhafte Stadt; Das Wiener Bürgerliche Zeughaus im 15. und 16. Jahrhundert* (ur. Günter Dürriegl). Wien: Historisches Museum der Stadt Wien, 1986, str. 6–11.
- Frisch, Ernst von, *Der Übergang vom Lehendienst zum Solddienst in Österreich*. Wien: E. Kainz, 1907.
- Gärtner, Kurt idr., *Findebuch zum mittelhochdeutschen Wortschatz*. Stuttgart: Hirzel, 1992.
- Grimm, Jacob, Grimm, Wilhelm, *Deutsches Wörterbuch*. Leipzig: Hirzel, 1971.
- Harmuth, Egon, *Die Armbrust*. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1986.
- Kos, Dušan, *Med gradom in mestom*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1994.
- Lazar, Tomaž, Likovni viri za vojaško zgodovino poznega srednjega veka; Stensko in tabelno slikarstvo na Slovenskem in v sosednjih deželah, 2. del. *Zbornik za umetnostno zgodovino* 44, 2008, str. 139–160.
- Lazar, Tomaž, *Vojaška zgodovina slovenskega ozemlja od 13. do 15. stoletja*. Doktorska disertacija. Ljubljana 2009.
- Lexer, Matthias, *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*. Stuttgart: Hirzel, 1992.
- Liebel, Jean, *Springalds and Great Crossbows*. Leeds: Royal Armouries, 1998.
- Nabergoj, Tomaž, Habent sua fata gladii, habent sua fata arma! Prispevek k izrazu za orožje in bojno opremo v srednjeveških pisnih virih za slovenski prostor. *Kronika* 49/1-2, 2001, str. 1–22.
- Nellmann, Eberhard, »Das neue Deutsch«; Eine vergessene Reimrede aus dem Liedersaal-Codex. *Zeitschrift für deutsche Philologie* 123/3, 2004, str. 381–394.
- Paterson, William F., *A Guide to the Crossbow*. S. 1.: Society of Archer-Antiquaries, 1990.
- Payne-Gallwey, Ralph, *The Crossbow*. London: Longmans, Green & Co., 1903.
- Piper, Otto, *Burgenkunde*. München: R. Piper, 1912.
- Plemeniti, Nenad, Loški grad, leto 1315 in bojna oprema posameznika. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 78, n. v. 43/4, 2007, str. 11–29.
- Rathgen, Bernhard, *Das Geschütz im Mittelalter*. Berlin: VDI-Verlag, 1928.
- Reichmann, Oskar idr., *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch* 3. – Berlin: de Gruyter, 2002.
- Richter, Holger, *Die Hornbogenarmbrust*. Ludwigshafen: Verlag Angelika Hörnig, 2006.
- Sapač, Igor, Utrdbena arhitektura na Slovenskem v poznem srednjem veku. *Vojaška zgodovina* 1(16)/10, 2009, str. 161–174.
- Spicijarić, Nina, Romanizmi u nazivlju kuhinjskih predmeta u govoru Dubašnice na Otoku Krku – etimološka i leksikološka obrada. *Fluminensia* 21/1, 2009, str. 13.
- Stopar, Ivan, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji I. Gorenjska 3. Med Polhovim Gradcem in Smlednikom*. Ljubljana: Viharnik, 1998.
- Stopar, Ivan, *Ostra kopja, bridki meči*. Ljubljana: Viharnik, 2006.
- Štih, Peter, *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.
- Štukl, Franc, Inventar škofjeloškega gradu iz leta 1315. *Loški razgledi* 11, 1964, str. 205–208.
- Štukl, Jože, O puščičnih osteh za lok in samostrel z območja srednjeveške Škofje Loke. *Arheološki vestnik* 58, 2007, str. 367–374.
- Tancik, Ferdinand, Orožje v škofjeloškem gradu v prvi četrtini 14. stoletja. *Loški razgledi* 13, 1966, str. 44–66.
- Tancik, Ferdinand, *Orožje in bojna oprema od naselitve Slovencev do 17. stoletja*. Ljubljana: Narodni muzej, 1971.

- Thordeman, Bengt, *Armour from the Battle of Wisby*. S. l.: Chivalry Bookshelf, 2001.
- Waissenberger, Robert, Die wehrhaften Bürger Wiens. *Das Wiener Bürgerliche Zeughaus; Rüstungen und Waffen aus 5 Jahrhunderten* (ur. Günter Dürriegl). Wien: Historisches Museum der Stadt Wien, 1977, str. 20–38.
- Waldman, John, *Hafted Weapons in Medieval and Renaissance Europe*. Leiden: Brill, 2005.
- Wegeli, Rudolf, Notizen zur Geschichte des zürcherischen Waffenwesens. *Anzeiger für Schweizerische Altertumskunde* 10/1, 1907, str. 58–61.

SUMMARY

Late Medieval Armory at the Škofja Loka Castle: New Findings based on Terminological Analysis

Tomaž Lazar

Inventory lists of the content of the Freising Castle in Škofja Loka, which were made between 1315 and 1321, are almost the only source from that period that gives a rather concise insight into the material culture of castles in the territory of present-day Slovenia. Numerous mentions of weapons and military equipment are particularly valuable. Since 1871, when Joseph Zahn published these inventories, generations of Slovene historians have been able to draw their data from them. Nevertheless, inventories of weapons in particular have been particularly difficult to analyze due to their exceedingly exacting terminology.

Ferdinand Tancik was the first to critically examine the inventories from the aspect of military history. Drawing a strong response from scholars, his pioneering essay titled *Orožje v škofjeloškem gradu v prvi četrtini 14. stoletja* (Weapons at the Castle of Škofja Loka in the First Quarter of the 14th Century), published in 1966 and furnished with a translation of relevant terms, was a valid attempt at a comprehensive analysis of the weapons mentioned in inventory lists. Although somewhat deficient, it represented the basis for future, more or less uncritical, texts written by younger generations of historians. A thorough revision that would set right some of the widely adopted yet incorrect notions, however, had not been attempted until now.

This most recent interpretation of inventories of weapons kept at the Škofja Loka castle in the early 14th century, aided by comparative sources, specialized dictionaries, and recent literature, reveals a rather different picture. The weapons may be roughly divided in three categories, namely the ones used for military purposes, for hunting, and for jousting.

Different types of crossbows played by far the most important role in the defense of the castle. During the period in which the above-mentioned inventories had been taken the castle armory always stored at least forty fully-operational crossbows, and in 1321 even twice as many. In addition, the lists mention a number of old or incomplete crossbows, spanning hooks, stirrups, and other parts of equipment. There were three basic types of crossbows, namely the light stirrup crossbows (*stegreifarmbrust*); the similar but somewhat more powerful hook crossbows (*vberchrapigev baliste, chraeparmbrust*) drawn by a belt hook; and the great crossbows for static defense (*wagambrust*), which were the scarcest. Since the inventory of 1321 lists, among other items, large bolts that were designed both for great as well as for hook crossbows both types were evidently of comparative power. The majority of crossbows at the castle had composite laths made with a combination of wood, horn, and sinew. There were also simpler crossbows with yew laths and the so-called peasant crossbows likely made of the same wood. The armory always stocked several thousands of larger and smaller bolts for immediate use as well as unmounted arrowheads, quivers, and crossbowman's belts. As is evident from the mention of tensioning benches listed in the inventories, the crossbows were obviously well maintained and their strings regularly replaced right at the castle.

A particularly interesting piece of military equipment at the castle of Škofja Loka was the catapult, and pieces of catapults were listed in inventory lists. In 1315 an iron spike (*spina ferrea*) and a “bell clapper” from a catapult (*swenche pertinens ad vnam ru^ttten*) were stocked in the castle’s cellar. Representing a rare reliable written source that mentions a siege engine in our territory, this piece of information is extremely valuable. In view of an analysis of this and of comparative sources it may be concluded that the term *ru^ttten* refers to a trebuchet, either of the counterweight or of traction type. The inventory of 1321 mentions two ropes (*funes machinarum*) and four parts of siege engines (*clauca ad machinas*). These objects are very likely two torsion skeins, or parts of a springald, a torsion siege engine used for shooting large arrows.

The armory evidently stocked a surprisingly small amount of other military equipment. In addition to several dozens of two basic types of shields (*taetschen* and *clipees*), the lists mention several lances, spears, and halberds; coats-of-plates; a small number of helmets, great helms, and kettle hats; plate and mail gauntlets; limbs defenses; several swords; and saddles, stirrups, and other equestrian equipment. All of these items could serve to equip only a small unit, which is hardly surprising since it may be assumed that the castle of Škofja Loka, like other castles in Slovenia at that time, permanently stationed but several soldiers. In case of emergency these could be joined by other able-bodied members of the castle household as well as by the local population living in the vicinity of the castle that could be equipped with crossbows and bolts. Worthy of mention are also twenty cloaks with the depiction of the Freising coat-of-arms. These were not necessarily intended solely for soldiers but were possibly also worn by civilians performing official duty or on festive occasions.

It has been noticed in various articles that the inventories from the castle of Škofja Loka do not list many items typical of the equipment of heavily armored horsemen; in fact, they list only shields, coats-of-plates, gauntlets, a handful of bascinets, and several swords. What is particularly interesting is that Prince-Bishop Konrad of Freising kept his suit of armor and his sword at the castle; these might have been used in jousting tournaments rather than for fighting. This premise is further confirmed by mentions of leather defenses for torso and limbs, a tournament saddle, two jousting armors, and a relatively large amount of equestrian equipment, all of which could have been used primarily for jousting practice. Possessing his own crossbow, Prince-Bishop Konrad was obviously a passionate hunter or a sport shooter.

Although the Castle of Škofja Loka was the seat of a prominent seignury its military capabilities should not be overestimated. The weapons kept at the armory, whose content varied considerably through the years, sufficed merely for local defense. Since two other Freising castles, namely the one in Waidhofen and the castle of Enzensdorf, were similarly, or even not quite as well equipped it may be concluded that its armament was more or less typical. The castle’s staff obviously strived to maintain a suitable level of combat readiness, which is why a considerable amount of new crossbows, in addition to bolts and quivers, were bought in 1318 and 1321. It was only with this additional equipment that a larger number of crossbowmen, who could accompany heavily armored horsemen on a campaign, could be adequately armed without depleting the castle armory, thus ensuring that defensive capabilities of the Škofja Loka seignury would never be fatally curtailed.

Finally, it needs to be said that these inventories indicate only a relatively small portion of the entire military capabilities of the Freising seignury of Škofja Loka. Its fighting core was based neither on the small number of soldiers stationed at the castle nor on civilians that could be enlisted in an emergency but rather on contingents of heavily armored horsemen and professional crossbowmen. In the first decades of the 14th century, the military organization in the area of East Alps had increasingly started to rely on paid soldiers and professional mercenaries. Armed with their own weapons not listed in any castle inventory, it was these trained men who shouldered the heaviest burden of military operations.